

CSIKÁNY TAMÁS

Hadászati vezetés a gödöllői hadjáratban

A nagy francia forradalmat megelőző kor hadászatát teljes egészében az ellátás biztosíthatósága határozta meg. A háborút folytató haderők minden szükségletüket magukkal vitték, a hátszaggal szoros kapcsolatot tartottak fenn, ahonnan minden kiegészítést megkaphattak. A hadműveletek a felállított raktáraktól függtek, melyektől néhány napnál jobban nem távolodhattak el. A szembenálló felek nem a csata lehetőségét keresték, hanem egymás utánpótlását igyekeztek akadályozni. Manőverek és várostromok jellemezték tehát a 18. század háborúit, a felek óvták csapataikat, a sikert a hadműveletek mellett a politikai tárgyalásoktól várták.

Ezt a metodikus szemléletet a forradalmat követő háborúkban teljes egészében félretették, és elővették azt a már régebben is használt hadművészeti alapelvet, hogy az erők egyesítésével az ellenség fő erejét kell megtámadni és a győzelmet minden eszközzel kivívni. Ezt a gyakorlatot fejlesztette tovább Napóleon, aki nem csupán győzelemre törekedett, hanem az ellenség megsemmisítésére is. E cél elérésére Franciaország erőforrásait teljes egészében fel- és kihasználta. A hadművészet lényegét abban látta, hogy a gyengébb hadsereggel rendelkező vezér egy ponton, ott, ahol támadni akar, vagy ahol őt támadják, több erővel rendelkezék, mint ellenfele. A 19. század katonai gondolkodói e gyakorlatot, vagyis a napóleoni háborúk tapasztalatait vizsgálva igyekeztek meghatározni a hadművészet, ezen belül a hadászat alapelveit.

A hadászat fogalmának, kategóriáinak meghatározásánál elsődlegesen Károly főherceg munkásságát vettük alapul, szükség esetén összevetve néhány jelentősebb kortársának nézeteivel. A császári-királyi (cs. kir.) hadsereg tábornokai és tisztjei ugyanis a kiváló hadvezér és teoretikus munkái alapján készült szabályzatokat ismerték, és ezeket igyekeztek alkalmazni.

Károly főherceg az 1796-os háború német hadszínterén lezajlott események tanulságait levonva határozta meg a hadászat elveit. A főherceg a sikeres fővezér tulajdonságaival kapcsolatban a következő jelzőket használta: „eszélyes, harctapasztalt, s határozataiban el-tökélt”.¹ Mindemellett és mintegy magyarázatként arra is felhívta a figyelmet, hogy a hadműveletek végrehajtása során a hadvezérnek rendszerint gyorsan kell meghoznia a szükséges döntéseket, ugyanakkor megalapozottan, a körülmények, feltételek ismertetében, a megvalósítás optimális „segédeszközének” kiválasztásával és megfelelő előrelátással.

Carl von Clausewitz, porosz teoretikus megfogalmazása szerint a háború mint eszköz „az erőszak ténye, mellyel az ellenséget a saját akaratumk teljesítésére kényszeríteni igyek-

¹ *A stratégia elvei az 1796-ki németországi hadjárat előadásával felvilágosítva.* Károly osztrák főherceg által. A M. Tud. Akadémia megbízásából fordította Kiss Károly akad. Rendes tag. Pest, 1861. 1.

szünk”.² Olyan erőszak, melyben nincsen határ, viszont van szenvedély és gyűlölet, ugyanakkor a háború sikeres megvívását szolgálja az emberi műveltség, a tudomány is. Mindezek együtt állandó bizonytalanságot és véletlenszerűséget eredményeznek, melyek minden elméleti megközelítést, számvetést semmissé tehetnek, ezáltal a szerencse vagy balszerencse meghatározó jelentőségűvé válhat. Clausewitz úgy gondolta, hogy a hadvezér „génusza” az az elem, mely a véletleneket háttérbe szoríthatja. A hadászat elemeinek meghatározásánál különösen nagy hangsúlyt fektetett az erkölcsi tényezőkre, melyek közé mint legfontosabakat a következőket sorolta: „a hadvezér tehetsége, a hadsereg harci erényei és a hadsereg nép- vagy nemzeti szelleme”.

A hadvezérrel szemben elvárt tulajdonságok megfogalmazására többen is kísérletet tettek. Napóleon a fentiek mellett kiemelte, hogy fontos „az egyensúly a szelleme és a karaktere vagy bátorsága között”. A személyes bátorság mellett rendkívül lényeges a döntés bátorsága, ami számára a következmények vállalásának bátorságát jelentette. A hadvezéri felelősség kérdését Clausewitz emelte a hadművészet fontos elemei közé. A porosz teoretikus Károly főherceg rövid, frappáns meghatározását és az idézett napóleoni félmondatot, szokása szerint, hosszan fejtegette. Szerinte a „háború a véletlen országa”, ahol nagy a bizonytalanság, a terveket, az elképzeléseket a beérkező hírek szinte pillanatról pillanatra változtathatják. Ilyen körülmények között kell a hadvezérnek megfelelő „szemmértékkel” döntenie és döntései mellett határozottan kitartania. A gyors és helyes döntés alapja a tér és az idő helyes meghatározása. Vagyis mennyi idő szükséges a hadművelet végrehajtására, és ehhez mekkora és milyen földrajzi tér áll rendelkezésre? E térben hol van a döntő pont, ahol a megfelelő időben, a legnagyobb erővel kell megjelenni? Károly főherceg szerint csupán „egyetlen pont lehet a döntő, mert csak egy ponton egyesíthető a túlerő”.³ Ha a hadvezér eldöntötte, hol ez a pont, és mikor kell főerejével ott lennie, a további döntéseit ehhez igazítva megkezdődhetett a hadjárat, amit határozottan és nagy lélekjelenléttel kellett irányítani. Ez elsősorban azt jelenti, hogy az állandóan változó körülmények között merészen, ugyanakkor racionálisan kell vezetni, vagyis a „határozottságnak itt az a szerep jutna, hogy elégséges indító okok hiányában a kételyek kínjait, a habozások veszélyeit ellensúlyozza”. A lélekjelenlét fogalmát Clausewitz nagyon szépen és találóan mint „az értelem által nyújtott segély közelségét és gyorsaságát” határozta meg.⁴

Napóleon fontosnak ítélte azt is, hogy a hadvezér ismerje katonáit, tudja őket lelkesíteni, rendelkezzen „ékezzólással, nem mint az ügyvédek, hanem a hadsereg élén, ahogy illik”.⁵ Meggyőződése szerint a hadvezér számára a legjobb iskola a hadtörténelem tanulmányozása: „Olvassátok és tanulmányozzátok Turenne, Condé, Nagy Frigyes hadjáratait, ha vezérekké akartok válni. Ha tanulni akarjátok, miképp lehet győzni, tanulmányozzátok a 100 nagy csatát, mely Nagy Sándor óta vívatott.”⁶

Wilhelm Rüstow svájci teoretikus és hadtörténész szerint a hadászat a hadvezér művészetete, mely szerinte – ismét csak Napóleonra hivatkozva – a csatavezetés művészetéből, a nagy menetek művészetéből és a pihentetés művészetéből áll. A hadvezér számára legfon-

² Clausewitz Károly: *A háborúról*. Fordította: Báró Hazai Samu. Budapest, 1917. 13.

³ *A hadművészet középkori és újkori klasszikusai*. A bevezető tanulmányt írta: Rázsó Gyula. Budapest, 1974. 487.

⁴ Clausewitz: *A háborúról*, 55.

⁵ *Prinzipien der Kriegskunst*. Vollständiges Handbuch der Kriegführung der Gegenwart in ihrem ganzen Umfange in den Lehren der grössten Meister. Dargestellt und parallelisiert von v. S. Leipzig, 1876. 139.

⁶ Idézi: Forinyák Gyula: *Hadászat*. Pest, 1872. 3.

tosabb segítség és támasz a tábornoki főnök és az általa irányított törzs volt. „Lényege és működése a tábornoknak, hogy a hadsereg minősége és formája összehangolt legyen. A tábornok átfog minden dolgot, hogy segítse és helyettesítse a fővezért. A tábornok tisztjei a hadvezér közegei, nekik kell őt látniuk, hallaniuk és érteniük, hogy egyáltalán mire gondol. Egy jól szervezett tábornok csak a hadvezér személyével képez egészet, melyet a hadsereg szellemének nevezhetünk.”⁷ A tábornokok a napóleoni háborúk alatt jöttek létre olyan feladatrendszerrel, mely a század második felében megalakuló vezérkarok létrejöttéig meg is maradt. A korábbi szállásmesteri karokénál már jóval nagyobb jelentőséggel rendelkező törzsek gyűjtötték a beérkező híreket, információkat, döntés-előkészítő munkát végeztek, tervet vagy terveket dolgoztak ki, melyet a hadvezér által elnökölt haditanács vitatott meg. A döntés felelőssége azonban mindig a hadvezéré volt.

A kor felfogása szerint tehát a hadvezér személye meghatározó jelentőségű volt, ebben mindenki egyetértett. Ő szabta meg a stratégiát, aminek fogalma viszont már egyáltalán nem volt ilyen egyértelmű. Károly főherceg szerint a stratégia egyben a hadtudomány, mely „tervezi, fogalmazza és meghatározza a hadivállalatok menetét”. A harcászat nem más, mint a tervek végrehajtása. A hadászat tudomány, a harcászat pedig tudás. A hadászat fogalmát Clausewitz sem határozta meg túl bonyolultan, sőt tovább egyszerűsítette azzal, hogy szerinte az csupán az ütközetek sorozatának tervezése a végső cél elérése érdekében.⁸ Károly főherceg tehát közelebb állt Napóleon felfogásához, aki szerint a hadászat „naponta tíz órát menetelni, odacsapni, majd pihenni”. Valentini tábornok úgy vélte, „harc nélkül vagy az ellenség lőtávolán kívül állni (táborozni) és mozogni, az a hadászat”.⁹ Ez azonban olyan leegyszerűsítés, melynél Károly főherceg kidolgozott rendszere jóval kézzelfoghatóbb és iránymutatóbb.

A főherceg azt tartotta, hogy a hadászat vonatkozásában vannak olyan elemek, feltételek is, melyek nem esnek a hadvezér „látókörébe”. Ilyen a hadszíntér fizikai sajátossága, vagyis előkészítettsége, a kialakult erőviszonyok és a háború tervezésének kezdeti időpontja. Szerinte ezeket a politika határozza meg, illetve az államnak kell biztosítania. Károly Clausewitzhez hasonlóan még tárgyalta a politika befolyását a háborúra. A porosz tudós a háborút mint a politika eszközét határozta meg és elemezte; állította, hogy a hadvezérnek, ha az nem éppen az államfő, akkor az államot vezető kabinet tagjának kell lennie.¹⁰ Szerinte „a politika maga vezeti fővonalakban a háborút”, és a saját törvényei szerint gondolkodik. E tételt azonban a katonák a 19. században még nem szívesen fogadták el. Előszeretettel határolták el a politikát a hadásztól, tagadva az átfedések, beleszólások lehetőségét. E szemléletet tükrözte Helmut Moltke definíciója is, aki szerint a hadászat „azoknak az eszközöknek a gyakorlati alkalmazása, amelyeket a hadvezérnek az adott célkitűzés megvalósításához rendelkezésre bocsátottak”.¹¹ Nem célunk azonban a politika és a háború viszonyának fejtegetése. Visszatérve Károly főherceg hadászati munkájához, most a hadásztal kapcsolatos fogalmak, feladatok tisztázása a feladatunk.

Először is szükséges a hadszíntér meghatározása. Jomini nézete szerint a terepviszonyoktól függetlenül a hadszíntér magában foglalja a hadműveleti alapot, a háború céljául szolgáló fő objektumot, a hadászati és hadműveleti arcvonalakat és védelmi vonalakat, hadműveleti sávokat és vonalakat, ideiglenes hadászati és összeköttetési vonalakat, termé-

⁷ *Prinzipien der Kriegskunst*, 140.

⁸ Clausewitz: *A háborúról*, 138.

⁹ *Prinzipien der Kriegskunst*, 125., Georg-Wilhelm von Valentini porosz vezérőrnagy

¹⁰ Clausewitz: *A háborúról*, 553.

¹¹ Idézi Liddell Hart, B. H.: *Stratégia*. Fordította: Soproni András. Budapest, 2002. 490.

szetes és mesterséges akadályokat, hadászati szempontból fontos földrajzi pontokat, a hadműveleti alap és a hadműveleti cél közötti alkalmi alapokat és a védelemre alkalmas helyeket.¹² A hadművelet „... a haderő egészének vagy egyes csoportosításának hosszabb ideig tartó, egységes tevékenysége. A hadműveletek tervszerűségét az erő, tér, idő és anyagszámvetések figyelembevétele biztosítja.”¹³

Károly főherceg szerint a hadászat feladatai közül az első a hadszíntér azon pontjának vagy pontjainak kijelölése, ahol a döntés bekövetkezhet.¹⁴ Vagyis amit a kitűzött cél teljesítése érdekében feltétlenül el kell foglalni, vagy egy döntő csata megvívásául kijelölt terület. Ez azért fontos – amint erre már utaltunk –, mert a kor felfogása szerint a hadászat egyik legfontosabb elve, hogy a döntő ponton a döntő időben a lehető legtöbb erő összpontosuljon. A célok teljesítése szempontjából a hadászati műveletek egyik fő céljául rendszerint az ellenség fővárosának birtokbavételét jelölték meg.

Károly elvei szerint ugyancsak meg kell határozni azon pontokat, melyekből kiindulva a hadműveleteket végre lehet hajtani. Ezek a pontok adják a hadászati alapot vagy védelem esetén a védelmi vonalat. A pontok meghatározása után a hadászati vonal vagy sáv kijelölése következett, vagyis annak az iránynak a kitűzése, melyen a hadászati alaptól a döntő ponthoz vagy pontokhoz el kívántak jutni. Ezeken túlmenően egyéb elfoglalandó pontok és különböző kiegészítő irányok meghatározására került sor. Ezen alapadatok megléte után következett a hadászati terv megalkotása, melynek végrehajtását a főherceg már a harcászat körébe tartozónak vélt.

A pontokkal és vonalakkal kapcsolatban meghatározott alapkövetelményeknek kellett érvényesülniük. Károly a legfontosabb alapelvnek a biztonságot tekintette. Ennek megfelelően a hátszág biztosítása kiemelt feladat volt. Ugyancsak szükségesnek ítélte a megfelelő raktári készletek meglétét és védelmét. A raktárakat sokszor várakban, városokban helyezték el, melyek egyúttal hadászati alappontot is jelentettek. Ezen pontok rendszere adta a hadászati alapot. Ezt az ellenség nem fenyegethette, lehetőleg védett területen, már béke idején létre kellett hozni.

A hadászati alap biztosította a hadsereg ellátását, utánpótlását, kiegészítését. Károly főherceg szerint ugyanis „semmi vállalat raktárak nélkül”.¹⁵ Meggyőződése volt, hogy a helyi, rekviráló beszerzés bizonytalan, erőszakos, a lakosságot ellenségessé tévő megoldás. A hadsereg egészét raktárakból, utánszállítással kell ellátni, legfeljebb a kikülönített csapatoknál alkalmazható a helyi beszerzés.

Egy pontot tehát akkor tekintettek hadászati jelentőségűnek, ha birtoklása hadászati előnyt jelentett, ha biztonságosan meg lehetett közelíteni, fenyegette az ellenséget, és szükség esetén biztonsággal el lehetett hagyni. A jól biztosított hadászati pontoktól, vagyis a hadászati alaptól a hadsereg céljához a hadászati vonalon vagy vonalakon juthatott el. E vonalak meghatározása volt a hadvezér következő lényeges feladata. „A stratégiai pontok és vonalak elválaszthatatlanok, egymás nélkül nem léteznek.”¹⁶ Károly főherceg óvatosságot, megfontolt szemlélete a hadászati vonalak esetében is érvényesült. Azt a szilárd nézetet val-

¹² Jomini: *A hadviselés alapelveiről*. Szemelvények a XIX. század burzsoá katonai teoretikusainak és szakíróinak műveiből I. Szerk.: dr. Ölvedi Ignác ezredes. Oroszból fordította: Németh Gyula. ZMKA Belső kiadvány. Budapest, 1973. 32.; *A hadművészet középkori és újkori klasszikusai*, 607.

¹³ Pávai Vajna Viktor: *Hadttörténelem 1792–1914*. Budapest, 1927. 11.

¹⁴ *A stratégia elvei az 1796-ki németországi hadjárat előadásával felvilágosítva*, 9.

¹⁵ *A stratégia elvei az 1796-ki németországi hadjárat előadásával felvilágosítva*, 135.

¹⁶ *A stratégia elvei az 1796-ki németországi hadjárat előadásával felvilágosítva*, 20.

lotta, hogy csupán egy hadászati vonal kijelölése szükséges. Ezen a csapatok olyan közel menetelhetnek egymáshoz, hogy a kölcsönös támogatás lehetősége mindig biztosított.

A hadászati vagy „működési” vonallal kapcsolatban a kor szabályzatainak összeállítói további olyan kritériumokat is megfogalmaztak, melyek egyrészt biztonságot, másrészt előnyöket jelenthettek. Legkedvezőbb esetben értelemszerűen a legrövidebb utat kellett választani a cél eléréséhez. A kiválasztás fontos szempontja volt annak vizsgálata, hogy vannak-e párhuzamos utak, melyeken akár hadosztály- vagy hadtestkötelékek is menetelhetnek olyan távolságra egymástól, hogy szükség esetén az egyesülés belátható időn belül megtörténhessen. Az útvonalnak gyors haladást kellett biztosítania, így igyekeztek kikerülni a jelentős terepakadályokat és a várakat. Ugyancsak vizsgálat alá vették a település-sűrűséget, a hadsereg ellátása szempontjából a terület gazdasági lehetőségeit és a lakosság viszonyulását az áthaladó csapatokhoz, továbbá az államhatár közelségét. Meg kellett határozni a hadászati vonal azon területeit is, melyek szükség esetén hadászati pontokká válhattak.

A hadműveletek megindításához a csapatok a hadászati pontokon gyülekeztek. Ezzel kialakult a hadászati arcvonal. A csapatok megindulása után az arcvonal szélessége fokozatosan csökkent. Amikor már fennállt az ellenséggel való összeütközés veszélye, az egyes oszlopoknak összeköttetésben kellett lenniük, és a szárnyakat is biztosítani kellett oldalirányú támadásokkal, megkerüléssel szemben. Azt a folyamatot, melynek során a csapatok elérik a készenlétet a hadművelet – a hadjárat vagy hadászati támadás, illetve védelem – megindításához vagy megkezdéséhez, hadászati felfejlődésnek nevezték, ezzel jött létre a hadműveleti arcvonal. Az arcvonal irányának megváltoztatása sarokpontok mentén valósulhatott meg.

A hadászati alap szükség esetén egybeeshetett a hadászati védelem vonalával, s ebben az esetben más kritériumoknak is meg kellett felelnie. A védelmi vonalnak rendelkezni kellett természetes védelemmel, és lehetőleg ki kellett zárnia a megkerülés veszélyét. Ugyanakkor megfelelő útvonalak kellett a csapatok átcsoportosításához, különböző manőverek végrehajtásához.

A fenti alapelemek ismeretében készült el a hadműveleti terv. Ennek kidolgozása a hadvezér elhatározása, döntése alapján a táborkar feladata volt. A tervezés kiinduló adata az erőviszony volt, amelyet hadászatban egy adott, nem változtatható értéként határoztak meg. Ugyancsak figyelembe kellett venni, hogy milyen tényezők erősíthetik vagy gyengíthetik a feleket, végeredményben a szembenálló felek minőségbeli különbségét, elsősorban harci morálját, azután felkészültségét, ellátottságát, fegyverzetét és még sok más. Fontos volt azon hírek értékelése is, melyek az ellenség előkészületeiről beérkeztek. Ez megkönynyította azon kérdés megválaszolását, hogy mire készül az ellenség. A kor hadvezérei – sokszor személyesen is – ismerték egymást, ami szintén nagy segítséget nyújtott.¹⁷ A főherceg szerint a hadműveleti terv elkészítésekor azt a legfontosabb elvet kell szem előtt tartani, hogy a háború fő célja egy előnyös béke minél hamarabbi megkötése, vagyis „hogy döntő csapásokkal az ellenséget mielőbb békére kényszerítsük”.¹⁸

A tervek elkészítésénél alapelveként lehetőleg azt a szemléletet kellett érvényesíteni, hogy az ellenséget a hadászati alapról kiindulva a hadászati vonalon, a legrövidebb úton, a legnagyobb erővel, határozottan, a lehető legrövidebb időn belül meg kell semmisíteni, illetve ellenállását megtörni. A terv rendszerint tartalmazta a hadjárat célját, a hadjárat megindulásának idejét és helyét, az előrevonás irányát vagy irányait, a párhuzamosan menetelő

¹⁷ *A stratégia elvei az 1796-ki németországi hadjárat előadásával felvilágosítva*, 133.

¹⁸ *A hadművészet középkori és újkori klasszikusai*, 489.

csapatok közötti összeköttetést, az ellenség várható erejét és szándékát és végül a döntő csatával kapcsolatos elképzelést. A hadászati terv elkészítése előírás volt, de a gyakorlatban mégis másként gondolkodtak róla. Napóleonnak sokszor egyáltalán nem volt terve, Moltke pedig legendásan rövid tervekkel rendelkezett. A körülmények, a viszonyok kiszámíthatatlansága eredményezte, hogy éppen a legjobb hadvezérek tartották feleslegesnek a részletes tervezést.

A hadászati cél elérésének alapvető módja a hadászati áttörés volt, mellyel az ellenséges csoportosítások egyesülését kívánták lehetetlenné tenni. Ehhez gyors döntésre és menekésre volt szükség. Napóleon ennek fontosságát már 1796-ban felismerte, amikor Milánóban kijelentette: „A hadművészet lényege abban áll, hogy a gyengébb hadsereggel rendelkező egy ponton, ott, ahol támadni akar, vagy ahol őt támadják, több erővel rendelkezzenek, mint az ellenfél.”¹⁹ Ha az ellenség már egyesült, akkor nem maradt más hátra, mint megvívni a döntőnek szánt csatát. Ennek legegyszerűbb módja az egyesített erővel végrehajtott arctámadás volt.

Amennyiben a hadászati áttörés nem sikerült, és az ellenség arcból történő megtámadása nem tűnt célszerűnek, akkor kerülhetett sor a „mozgalmak fenyegető rendszerére”.²⁰ Vagyis olyan manőverek tervezésére és végrehajtására, melyek célja az ellenség megkerülése. Ezzel kell olyan helyzetbe hozni, hogy fenyegetve érezze saját hadászati vonalát, vagyis összeköttetését a hátországgal. Ehhez azonban a saját hadseregnek is új hadászati vonalra kell áttérni, amit hasonló módon biztosítani kell, mint az eredetit. Vagyis megfelelő fedéssel kell végrehajtani, folyamatosan biztosítva a visszavonulás lehetőségét, összeköttetést a hadászati alappal. Veszélyt jelent az oldalmenet végrehajtása, amit az ellenség kihasználhat támadásra, arcvonalváltásra vagy visszavonulásra. A megkerülésnél a legfontosabb tényező a gyorsaság. Az ellenséget „csak egy napi marsban is megelőzni eredményre vezethet”.²¹ Ha kellően gyors a kivitel, az ellenségnek nem marad ideje új állásokat keresni. A megkerülés sikeres végrehajtásához nagyfokú fegyelem és titoktartás szükséges, esetleg hadicsel alkalmazása. Károly viszont főszabálynak tekintette, hogy a főerő soha ne kerüljön olyan helyzetbe, hogy a saját hadászati alapjától, vonalától távolabb legyen, mint az ellenség.²²

A támadó hadjáratot a rendelkezésre álló egész erővel kellett megkezdeni. A hadászati tartalék jelentőségét a kor teoretikusai általában elvetették. Más irányokba, például az államhatárnál csak a nélkülözhetetlen erőket kellett hagyni. Károly szerint a hadjáratot már kezdetben a leggyorsabban, de nagy figyelemmel kellett megindítani, törekedve a döntő csata minél előbbi kikényszerítésére. A csata megnyerése után viszont továbbra is gyorsan, de most már határozottan kell a sikert kiaknázni, az ellenséget megfosztani attól a lehetőségtől, hogy rendezze sorait.

A hadászati műveletekkel kapcsolatos a tüntetés fogalma is, mely ebben az összefüggésben azt jelentette, hogy a csapatok egy részének kikülönítésével az ellenséget erejének megosztására készítették. A hadászati vonaltól eltérő irányú látszattámadással bizonytalanságban kellett tartani. A tüntetés akkor érte el a célját, ha az ellenségnek nagyobb erejét sikerült lekötönni, mint amekkorát kikülönítettek erre a feladatra. E műveletnél mindenesetre nagy óvatosságra volt szükség és az egyes csapatrészek közötti összeköttetés fenntartására. E mellett még más „cseleműveletek” is alkalmazhatók voltak, akár új hadszíntér nyitásával vagy álhírek terjesztésével stb.

¹⁹ Delbrück, Hans: *Geschichte der Kriegskunst*. IV. CD. Berlin, 2002. 496.

²⁰ *A stratégia elvei az 1796-ki németországi hadjárat előadásával felvilágosítva*, 30.

²¹ *A stratégia elvei az 1796-ki németországi hadjárat előadásával felvilágosítva*, 33.

²² *A hadművészet középkori és újkori klasszikusai*, 489.

A hadászati védelem alapelvei hasonlóak voltak, mint a támadóé. „A védelem fő célja az időnyerés, a birtokunkban lévő ország megvédése és biztosítása ellenséges vállalkozásokkal szemben.”²³ A 18. században még kizárólagos elvnek számított a kordonvédelem, vagyis a csapatok egyenletes elosztása a megvédendő terület határainál. Ezt váltotta fel a kiemelten fontos helyek viszonylag nagy erővel történő védelme, más irányokba legfeljebb portyázó csapatok alkalmazása mellett. A védelem megszervezése alapvetően függött a tereptől, kihasználva annak minden előnyét.

A hadvezér számára az állam biztosította azt a hadsereget, mellyel a háborút meg kellett vívnia. Ennek nagysága tehát adott volt, viszont a hadsereg szervezetét már a hadvezér és a táborkar alakította ki. A hadsereg szervezete a hadrend, mely kifejezte a fegyvernemek arányát, beosztását. A hadsereget hadtestek alkották, melyek önálló hadműveleti kötelékek voltak. A hadtestek száma változó lehetett, elsősorban a hadsereg nagyságától, létszámától függött.

A hadvezér döntése alapján a hadműveletekkel kapcsolatos részletes tervezés, a parancsok továbbítása és a végrehajtás ellenőrzése a táborkar feladata volt. Legfontosabbnak a menetek megszervezése számított. A menetek esetében megkülönböztettek „utazó” menetet és „hadimenetet”. Az előbbi esetében a célszerűség határozta meg a menetet, illetve az évszak, az időjárás, míg az utóbbi esetben a csapatok úgy vonultak, hogy készen álltak a harcra, vagyis a várható alkalmazásnak megfelelő rendben. A hadsereg több menetszlopban menetelt. A menetszlopok száma a hadsereg nagyságától függött. Az egyes oszlopokat párhuzamosan, olyan távolságra meneteltették egymástól, hogy lehetőleg egy nap alatt egyesülhessenek.

Egy kisebb gyalogos kötelék jó időben, egy óras pihenéssel hat–hét óra alatt három mérföldet tehetett meg. Egy kéthadosztályos hadtest ugyanezt a távolságot tizenöt–tizenhat óra alatt tette meg. Csak a menetszlop megalakulására nyolc órát terveztek. A hadosztályok között egy–másfél mérföldnyi oldaltávolsággal számoltak, a hadtestek között pedig egy napi menetnek megfelelő távolsággal. A hadosztályok egymás után 2000–2500 lépés távközzel meneteltek. Egy dandár egy ponton egy óra hosszan haladt át.

A táborkar menetintézkedése tartalmazta a menet célját, a menetvonalakat, a menetrendet, vagyis a csapatok sorrendjét, az elindulási időt, a pihenőpontok helyét, a menetbiztosítással kapcsolatos rendszabályokat, a fővezér helyét és egyéb fontosnak vélt tudnivalókat.

Ugyancsak kiemelkedően fontos feladat volt a táborozás megszervezése. Ennek is két fajtája létezett. A menettábor ideiglenes, célszerű, gyorsan berendezhető volt. A táborozás másik módja a beszállásolás. Ekkor a katonákat házaknál helyezték el, optimális esetben egy házban egy katonát, de sor kerülhetett olyan megoldásra is, hogy az emberek a pajtákban zsúfolódtak össze.

A hadjáratok során tehát a hadsereg tevékenységének szervezése, részben vezetése és ellenőrzése a táborkar feladata volt, a felelősséget azonban mindenkor a hadvezér viselte. Neki kellett a legrövidebb idő alatt a legnagyobb győzelmet aratnia, ha lehet, a legkisebb áldozat árán. Louis Charles Desaix tábornok mondása szerint a „hadvezetés a legnehezebb művészet, mert a legnagyobb képességek gyakorlását a legrövidebb időn belül követeli meg”.²⁴

²³ *A hadművészet középkori és újkori klasszikusai*, 491.

²⁴ Vitéz pávai Vajna Viktor–vitéz Náday István: *Hadtörténelem a Magyar Királyi Ludovika Akadémia számára*. Budapest, é. n. 274.

Egy háborús helyzet mindig összetett, nehezen elemezhető, váratlan fordulatokat előidéz, melynek lehetnek objektív és szubjektív okai is. Objektívnek minősíthető a földrajzi környezet, az időjárás, illetve a felek rendelkezésére álló haderő, annak nagysága, állapota, felkészültsége és felszereltsége. Szubjektív tényezőt elsősorban fővezérek személye jelenti, de a fővezér tevékenységét meghatározó politikai környezet és az alárendeltek befolyása is számottevő elemként sorolható fel.

A gödöllői hadművelet területe és az időjárás viszonyok

A gödöllői hadművelet egy hét időtartamú, viszonylag kis területen lezajló intenzív eseménysor volt. A helyszín a Duna-Tisza köze, az Alföld északi része és a Cserhát déli nyúlványainak, a Gödöllői dombságnak a vidéke, Pest és Heves vármegye, valamint a Jászság területe. A hadművelet területének kiterjedése kelet–nyugati irányban negyvenöt, észak–déli irányban negyvenkilenc kilométer. A csapatok mozgását, menetét akadályozó nagyobb kiterjedésű terepadály ezen a területen nincs. Az úthálózat alacsony szintje, illetve a szabályozatlan medrű folyók, patakok viszont rendkívül megnehezítették a meneteket, különösen nedves időszakban. Az Alföld tavasszal általában nem volt alkalmas nagyobb hadműveletek folytatására. A kevés rendelkezésre álló gátút megnehezítette a meneteket, és ahogy Welden tábornagy írta, ez „... barátoknak és ellenségnek akadályt jelent”.²⁵

A terület jelentősebb vízi akadályai a Zagyva folyó, a Rákos-patak, illetve az Alsó- és Felső-Tápió, melyek elsősorban nem a szélességük, hanem mocsaras partjaik miatt okoztak komoly nehézséget. Biztonságos, gyors átkelést csupán a hidak biztosíthattak. Az Isaszegtől keletre és délkeletre húzódó Király-erdőn kívül nagyobb kiterjedésű erdő nem akadályozta a csapatok mozgását, viszont az utak állapota sok kívánni valót hagyott maga után.

„Magyarországon a legtöbb út minősége rossz, különösen a nedves időjárás beköszönével a völgyekben, és rendkívül gyakoriak az árvizek is.” – írja az utakról egy korabeli szakkönyv.²⁶ Magyarország legfontosabb útvonalai közé tartozott a Pestről Miskolcon át Kassára és tovább Galíciába vezető posta- és kereskedelmi út. Ez helyenként a legjobb minőségűnek számított, kő alapzata volt, feltöltött, kőlapokkal fedett, két oldalt árokkal el látva. Másról jó minőségű volt, ami kavicsal borított, javított utat jelentett.²⁷ Az utak nagyobb része azonban ennél sokkal rosszabb minőségű volt. Egy átlagos, kereskedelem és közlekedés szempontjából is fontos útvonal rendszerint egyengetett, feltöltött, árkokkal szegélyezett volt, melyet jobb esetben átereszekkel láttak el. Azonban sokszor egyszerű, elhanyagolt földút kötött össze nagyobb településeket is. A minőség változása egy úton belül is gyakori volt. Az utak szélessége szintén változhatott. A postautak általában nyolc–tíz méter szélesek voltak. Az utak minőségéhez igazodott a hidak állapota is. A patakokon, kisebb folyókon még általában volt kő- vagy fahíd, viszont a fő folyókon csak kevés átkelésre alkalmas hely épült ki.

A csapatokat irányító parancsnokoknak, törzseknek természetesen megfelelő információkra volt szükségük arról a területről, ahol meneteltek, esetleg ütközeteket terveztek. Ezeket mindenképp előtérbe kellett hozni a térképek szolgáltatásánál. Egy korabeli szabályzat Magyarországra vonatkozóan elsősorban Lipszky János 1806-ban megjelent tizenkét szelvényből álló tér-

²⁵ Hermann, Róbert – Kletečka, Thomas – Gmoser, Elizabeth – Lenkefi, Ferenc: *Von der Revolution zur Reaktion*. Quellen zur Militärgeschichte der ungarischen Revolution 1848–49. Budapest–Wien, 2005. 285–287.

²⁶ Rudtorffer, F Franz Ritter von: *Militär-Geographie von Europa*. Prag, 1839. 306.

²⁷ Fényes Elek: *Magyarország leírása*. I–II. kötet. Pest, 1847. I. kötet 102.

képsorozatát ajánlotta, melynek a méretaránya 1:469 472²⁸, illetve a 1810-ben kinyomtatott egyszelvényes 1:1 408 000-es általános térképét. Ezen kívül Schedius Lajos 1836-ban kiadott kilencszelvényes, 1:492 624-es méretarányú térképét használhatták a műveletek, menetek tervezői.

Mivel az utak állapotát jelentősen befolyásolta az időjárás, különösen a csapadék, a menetek végrehajtását e tényező döntően meghatározhatta. Az évszázad egyik legkeményebb tele után 1849 tavasza a szokottnál is változékonyabb volt. Bár a Tisza jege már február közepén elolvadt, a gyakori esőzéseket még április 8-án, húsvét szombatán is havazás váltotta fel.²⁹ Az Alföld sík vidékén általában messze el lehet látni, a többször képződő köd azonban ebben az időszakban sűrűn akadályozta a felderítést, a tájékozódást. Az egyre gyakoribb napfényes nappalokat még hideg, nedves éjszakák követték, ami megnehezítette a katonák pihenését, regenerálódását.

A magyar fél

Vetter Antal altábornagy a magyar sereg fővezére a március közepi sikertelen cibakházi hadjárat után átszervezte csapatait. A hadosztály szervezeteket, ahol lehetett, megszüntette, így a hadtestparancsnokok közvetlenül a dandárokat irányították. Az I. (Klapka) hadtest három gyalogdandárból, a II. (Aulich) hadtest két gyalog- és egy lovasdandárból állt. A III. (Damjanich) hadtest szervezetben meghagyták József Wysocki ezredes hadosztályparancsnoki beosztását. A hadtest két dandárból állt. Képeztek ezen kívül egy lovasadosztályt, három lovasdandárral, Nagysándor József ezredes parancsnoksága alatt. A tartalékot Máriássy János ezredes hadosztálya képezte. Ez utóbbi hadosztályban két dandár volt tüzérség nélkül. E hadosztály kötelékébe tartozott a hadsereg tüzér-főtartaléka.³⁰ A VII. (Görgei) hadtest négy hadosztályból állt három-három, illetve két-két dandárral. A hadsereg így mindösszesen 45 és fél zászlóalj, 63 és fél lovasszázadot, 184 löveget, 52 310 főt számlált.

A hadsereg igen változatos képet mutatott. A kiképzettség szintje a tíz sor-gyalogzászlóaljnál és a negyvenöt „rég”i huszárszázadnál volt a legmagasabb. Több-kevesebb háborús tapasztalattal már szinte minden alakulat rendelkezett, ebből a szempontból a Damjanich-hadtestnek korábban a Délvidéken szolgált zászlóaljai, lovasszázadai bizonyultak a legértékesebbnek.

A hadsereg harci morálja a schwechati mélypont után egyre magasabb szintre emelkedett, a kisebb-nagyobb sikerek meghozták a katonák önbizalmát, a sok menetelés összekovácsolta a közösségeket, és a tavaszi hadjárat idejére jórészt már azok vezették a zászlóaljakat, századokat, akikben megbíztak a katonák. A magasabb parancsnokok, különösen

²⁸ Smola, Joseph Freiherrn von: *Handbuch für K.K. österreichische Artillerie-Offiziere*. Wien, 1839. 622. Reisz T. Csaba szerint a méretarány 1:480.000. Reisz T. Csaba: *Magyarország általános térképének elkészítése a 19. század első évtizedében*. Lipszky János és segítői térképészeti vállalkozásának ismertetése. Budapest, 2002. CD Arcanum.

²⁹ Karsa Ferenc: *Szabadságharcos napló*. S.a.r. Bona Gábor. Budapest, 1993. 166.

³⁰ Hadtörténelmi Levéltár (a továbbiakban: HL) Az 1848–49-es magyar szabadságharc iratai. (a továbbiakban: 1848/49) 18/332., közli Hermann–Kletečka–Gmoser–Lenkefi: *Von der Revolution zur Reaktion*. Quellen zur Militärgeschichte der ungarischen Revolution 1848–49. 141–143.; [Nobili, Johann:] *Der Winterfeldzug 1848–1849 in Ungarn unter dem Oberkommando des Feldmarschalls Fürsten zu Windisch-Grätz*. Wien, 1851. 420.; Gelich Richard: *Magyarország függetlenségi harca 1848–49-ben*. III. kötet. Budapest, 1889. 41. A VII. hadtest szervezetét Vetter nem változtatta meg.

Damjanich János, Görgei Artúr, Klapka György népszerűek voltak, szívesen követték őket. A március 31-i helyzetet Kossuth a kellő optimizmussal a következőképpen jellemezte: „Tábornokaink egymás között, s mindnyájan velem belső szíves jó egyetértésben vannak, s reményem van, hogy minden jól fog menni. Az önbizalom a seregben nagy erő. Ez pedig olyan van, hogy egy ember sem kételkedik a győzelem felett.”³¹

A magyar honvédsereg rendelkezett a működéséhez szükséges hadászati alappal. Ezt először a Tisza mögött hozták létre, olyan fontos pontokon, mint Rakamaz, Tiszafüred, Törökszentmiklós és Cibakháza. A hadsereg lőszerraktára Karcagon települt. A hadsereg tiszai átkelése után a hadászati alap módosult. Fontos alappontként Eger került előtérbe, lehet, hogy csupán ötletszerűen, de azon bizonytalanság folytán, amely az ellenség holléte miatt uralkodott a hadsereg vezetésében. Egert ugyanis jól meg lehetett közelíteni Losonc és Ballassagyarmat felől is, vagyis a császári csapatok ebből az egyébként fedezetlen irányból könnyen a magyar csoportosítás jobb szárnyába, illetve mögé kerülhettek.

A hadsereg megbízott fővezére március 31-től Görgei Artúr tábornok volt. A harmincegy éves tábornok széleskörű ismeretekkel és háborús tapasztalattal rendelkezett. Görgei korábbi beosztásaiban rendkívül határozottnak és önállónak bizonyult. Jól megválogatott parancsnoki és tábornokrával figyelemreméltó teljesítményt ért el már a téli visszavonulás alkalmával is. Következetes, szigorú, ellentmondást nem ismerő vezetési stílusát beosztottjai elfogadták, közkedvelté tették, ugyanakkor félték is tőle. Ennek segítségével érte el, hogy a schwechati csata után rábízott had néhány hónap alatt rendezett, fegyelmezett, jól vezethető seregestté vált. Nem tudott elfogadni olyan hadsereg-szervezési megoldásokat, melyek rögtönzésekre épültek, bizonytalanok és „forradalmiak” voltak. Egyféle hadsereget ismert, amiben tisztázottak a hatáskörök, egyértelműek a keretek és a szabályzók, jól szervezett a kiképzés, a vezetés, az ellátás, vagyis olyan, amilyennek a cs. kir. seregnek is lennie kellett volna. Leiningen azt írta, hogy a „forradalmi hadseregnek egy Görgeyre is szüksége van, aki uralkodni tud a szenvedélyeken.”³²

A fővezér az önálló parancsnokoktól kreativitást, döntésképeséget követelt, elfogadta, sőt igényelte az önálló kezdeményezést a tervek kidolgozásánál éppúgy, mint azok végrehajtásánál. Ha úgy ítélte meg, hogy a számára adott parancs nem egyértelmű, vagy nem összeegyeztethető a célok teljesítésével, esetleg a hadsereg érdekeivel, ennek nem csak hangot adott, hanem ő is saját elhatározása szerint cselekedett. Görgei képes volt rövid mérlegelés után gyors döntéseket hozni.

Azon sokszor leírt vélemény, hogy a haditerveket nem ő készítette, tulajdonképpen igaz.³³ A rendszerint haditanácsokon megtárgyalt lehetséges elképzelések közül viszont ő választott, vagyis meghozta a döntést, mely alapján a tábornok kidolgozta a részletes tervet. Görgei vezetőtársait is igen jó érzékkel választotta ki. Különösen igaz e megállapítás a tábornokari főnökre, Bayer Józsefre, aki a tavaszi hadjárat alatt lett ezredes. Görgei személyisége ugyanakkor jellemző volt az öntörvényűség, a különtség, az érzelemmentességet mutató magatartás, mindez párosulva jókora cinizmussal.

A magyar főcsapat március 31-én este a következő településeknél táborozott, illetve szállásolt: a VII. hadtest zöme Gyöngyösön és a környék falvaiban, az elővéd dandár Hortton állomásozott. Tőle keletre Abasáron, Visontán, az akkor még különálló Halmajon és

³¹ Kossuth március 31-i, egri levele nejének, Kossuth Lajos összes munkái. XIV. kötet. (a továbbiakban: KLÖM XIV.) *Kossuth Lajos az Országos Honvédelmi Bizottmány élén*. II. S. a. r.: Barta István. Budapest, 1953. 773.

³² *Az aradi vértanúk*. S. a. r. Katona Tamás. I–II. kötet. Budapest, 1979. I. kötet. 137.

³³ Lásd többek közt Kmety György: *Görgei emlékiratainak bírálata*. Pest, 1861. 38.

Ugrán, illetve Ludason a III. hadtest pihent. Még keletebbre Fel- és Aldebrő környékére a II., Kápolnára, Kálra, Kompoltra és Kerecsendre az I. hadtest érkezett be, vagyis a négy hadtest egymás mögött a pest-miskolci országút mentén, körülbelül huszonöt kilométer hosszan állt. Köztük egynapi menettávolságnál nem volt több. A főhadiszállás e napon már Gyöngyösön települt, a tartalékok Besenyőn és Dormándon.³⁴

Az osztrák fél

Osztrák szempontból a bizonytalan helyzet kialakulásának legfőbb okozója kétségtelenül maga a fővezér, Alfred zu Windisch-Grätz tábornagy személye volt. A tábornagy katonai és politikai szempontból is meghatározó személyiségnek számított. A birodalom vezető köreiből ugyan nagy tiszteletnek örvendett, de rendkívül népszerűtlen volt. Merev gondolkodású, hajlíthatatlan akaratú ember, aki elismerten nagy tudása ellenére nem bizonyult alkalmas és eredményes fővezérnek. Ez éppen 1849 tavaszán derült ki, amikor képtelen volt megbirkózni azzal a feladattal, mellyel az uralkodó megbízta. Magyarországi hadjárata ugyan sikerrel indult, alig több mint két hét alatt elfoglalta Budát és Pestet, de ezt követően tevékenységét nagyfokú bizonytalanság jellemezte. Birtokba vette ugyan hadműveleteinek „tárgyát”, a magyar fővárost, a céljának megvalósításához azonban mégsem jutott közelebb. A kápolnai csatát megnyerte, ezt követően mégis csupán a tiszai átjárók fedezésére szorítkozott. Némi aktivitást csak akkor fejtett ki, amikor egyik dandárját március 5-én elűzték Szolnokról, de a magyar csapatok visszavonulása és a Tisza-híd rombolása után e helyzetet is megoldottnak tekintette.

Windisch-Grätz a következő napokat hadseregének átszervezésével töltötte, majd elhatározta, hogy birtokba veszi a Tisza vonalának egy részét. Március 14-én már felvázolt egy tervet, mely az I. hadtestnek a Tiszaalpárnál létesített hídon és a III. hadtestnek Cibakházánál történő átkelésével számolt.³⁵ A hadtestparancsnokok a fővezér javaslatát egyáltalán nem tartották jónak, és más tervekkel álltak elő.³⁶ Ez jól szemlélteti azt a hangulatot, mely az osztrák hadsereg felső vezetésében uralkodott. Az osztrák alvezéreket mindenestre annyira elkapta a támadás szervezésének heve, hogy a kézenfekvő hírek ellenére ismét nem tettek semmit a Tisza vonalának legalább a megfigyelésére. Így elmulasztották azt is, hogy észrevegyék az összpontosított magyar sereg március 16-i és 17-i cibakházi átkelését. Szerencséjükre azonban az időjárási viszonyok és még inkább a megbízható felderítési adatok hiánya a magyar hadjáratot tiszavirág életűvé tették.

A császári fővezér dolgát rendkívül megnehezítette, hogy a magyarok csapatmozgásait a Tisza mögött hajtották végre, felderítésre semmi lehetőség nem volt, a hírszerzői jelentések pedig ellenőrizhetetlennek bizonyultak. Vizuális felderítésre a gyakori köd és hazavázások miatt ritkán adódott alkalom. A hadtest- és hadosztályparancsnokok jelentései elmentmondások voltak, azokból a fővezér csupán téves következtetésekre juthatott. Ugyancsak rosszul értelmezte a valós eseményeket is, amit elsősorban a losonci vereség jelentőségének eltúlzása mutatott.

Március 24-én egy néhány száz főt számláló magyar portyázó csapat rajtaütött Almásy Károly ezredes különítményén, és súlyos veszteséget okozott neki. Az ezredes egy hatezer

³⁴ HL 1848/49. 37/37a. Operations-Journal der ungarischen Insurgenten Armee angefangen vom März 1849 bis 9-ten July 1849. A március 31-re vonatkozó bejegyzés.

³⁵ Windisch-Grätz tervezete Kriegsarchiv Wien (a továbbiakban: KA) Alte Feldakten (a továbbiakban: AFA) Karton 1957. 1849-3-106.

³⁶ KA AFA Karton 1957. 1849-3-119. Schlik levele Jellačićhoz, KA AFA Karton 1864. 1849-3-ad81. Jellačić jelentése a fővezérnek.

főt számláló kötelék támadásáról számolt be. Windisch-Grätz e jelentésből azt a következtetést vonta le, hogy a magyarok Pest mellett Komárom felé is támadást tervezhetnek. Ennek megfelelően március 27-én csapatait Balassagyarmattól Ceglédig kordon-szerű védelemre rendelte.

A március 12-én kiadott hadrend szerint a cs. kir. hadsereg három hadtestből állt, mely összesen 48 000 főt számlált. Windisch-Grätz rendelkezett az önálló Ramberg-hadosztályal, melynek összlétszáma 8250 fő volt.³⁷ Az I. (Jellačić) hadtest e napokban két gyaloghadosztályból állt két-két dandárral és egy lovashadosztályból, melynek szintén két dandárja volt. A II. hadtest parancsnoka, Wrbná altábornagy időközben új beosztást kapott, így az alárendelt csapatokat (a Csorich-hadosztály két dandárját, a hadtest tartalék tüzéségét és a Schwarzenberg-hadosztály Bellegarde-lovasdandárját) a fővezér közvetlenül irányította. A hadosztály további két dandárja Pest, Buda és Esztergom helyőrségét képezte, így nehezen elérhető volt. A III. (Schlik) hadtest két hadosztályból, a Lobkowitz és a Lichtenstein-hadosztályból állt, két-két gyalogdandárral és természetesen a tüzértartalékból. Magától értetődően Windisch-Grätz is rendelkezett hadsereg tüzértartalékkal, amelynek közel a fele Komáromnál maradt.

A főhadiszállásra beérkező hírek március 31-én egy általános parancs kiadására sarkalták Windisch-Grätzet. Ebben kijelölte azt a vonalat – nevezhetjük védelmi vonalnak – is, melyen hadserege csapatainak összpontosulnia kell. A Monor–Gödöllő–Vác–Vadkert irányú vonal fedezte a Pestet és a Komáromba vezető utakat egyaránt. A III. hadtestnek a fővezér elrendelte, hogy hajtson végre hadtestszintű felderítést Hatvan felé az ellenség helyzetének megállapítására. A Csorich-hadosztály általános tartalékot képzett. Részletes intézkedést kapott az I. hadtest öntevékeny parancsnoka is, amely szerint a hadtestnek 3-án már Monoron kellett lennie.³⁸

A vonal legfontosabb pontját Gödöllő képezte, mint olyan hadászati pont, melyről jól fedezhető Pest, és mely megfelelő visszavonulási utat biztosított közbeeső hadászati alapontjai, Pest, illetve Vácon át Komárom felé, de innen a fővezér akár a Délvidék irányába is elvonulhatott. Itt azonban mégsem egyesíthette teljes erejét, mert joggal félt attól, hogy a magyar főszereg a hadászati főirányát Komárom felé jelöli ki. Windisch-Grätz tehát igyekezett jobban összpontosítani csapatait, de a kijelölt vonal két végpontja között még így is nyolcvanöt-kilencven kilométernyi, azaz négy napos menettávolság volt.

A herceg tehát rendkívül nehéz helyzetbe került. A magyar fél céljairól több mindent gondolhatott, de semmit sem tudott. A beérkező sok, de ugyanakkor ellentmondó jelentésből nehezen tudta valószínűsíteni a magyar szándékot. Windisch-Grätz helyzetén nem segítettek hadtestparancsnokai sem, akik viszont teljesen elvesztették a fővezérbe vetett bizalmukat. A békében oly határozott, katonásan merev szerepben tetszelgő Windisch-Grätz a hadszíntéren vezetőként bizonytalan, befolyásolható, tehetetlen embernek bizonyult. Nem volt meg benne az a bátorság, mely a döntések felelősségének vállalásában testesül. Ez a bizonytalanság átragadt a hadtestparancsnokokra is, akik sokszor csak egymással beszélték meg a tennivalókat, saját elképzeléseik szerint vezényelték csapataikat, és a fővezér intézkedéseit nem nagy lelkesedéssel hajtották végre. Ez a helyzet nyilván elbizonytalanította a katonákat is.

³⁷ Hermann Róbert: *Az 1848–1849-es szabadságharc nagy csatái*. Budapest, 2004. 236.

³⁸ Hermann Róbert–Kucza Péter: *1848–1849 szabadságharc a Tápíóvidéken. A tápióbicskei ütközet*. Nagykáta, 2002. 333.

A hadművelet tervének kialakulása

A tavaszi hadjárat terve következik a február és március hónapban készített tervekből, a kialakult helyzetből és körülményekből. A korábbi fővezér, Henryk Dembiński altábornagy valószínűsíthető terve kétirányú támadással számolt Pest elfoglalása érdekében. A hadászati fővonal Eger–Hatvan–Gödöllőn át vezetett, a kisegítő irány Szolnoktól Pest felé.³⁹ Ezzel szemben a Dembińskit követő Vetter egy sávot jelölt ki, amelyben a hadsereg két csoportosításának az volt a feladata, hogy „Pest és Komárom felé operáljon”.⁴⁰ E nagybani terv megvalósítását Damjanich módosította, aki új megoldással számolt: három hadtest Cibakházánál átkel a Tiszán, az ellenséges főereget leköti, ha lehet, megveri, míg a Tokajtól előrevonuló hadtest Vác felé siet, Esztergomnál vagy Komáromnál átkel a Dunán, és a komáromi helyőrség felével megerősítve visszafordul Budához.⁴¹ E terv végrehajtásának gyors kudarcra után Vetter igyekezett kezébe venni az irányítást. Seregét minél gyorsabban ki akarta vezetni a Tisza-menti sártengerből az Alföld északi, járhatóbb része felé. A hadtestek ezúttal Tiszafüred felé meneteltek. A fővezér közben megváltoztatta tervét: A hadjárat két hadászati tárgya Pest és Komárom lett, a főerő a hadászati vonalon halad előre, és az útközben talált ellenséget úgy támadja meg és készleti csatára, hogy csapatainak egy részével közben megkerüli.⁴² Az időközben megbetegedő Vetter március 31-én Klapkának azt írta, hogy a hadsereget egy menetvonalon Vácra kell meneteltetni. Innen a Görgei-hadtest Komárom felé veszi az irányt, majd onnan négy hét alatt visszatérhet Buda alá. Ha a zömnek sikerül az ellenséget Vácnál megverni, akkor a Görgei-hadtestet megerősíti az Aulich-hadtest. Mindenesetre e nehezen elképzelhető tervben már szerepel Vác neve mint olyan pont, ahonnan elérhető Pest is és Komárom is.⁴³

Miután Vetter teljesen szolgálatképtelenné vált, Klapka a korábban megbeszéltek szerint folytathatta a hadsereg egyes részeinek irányítását. Klapka azonban ekkor még ezredes volt, a fővezéri pálcát nem kaphatta a kezébe. Ebben a helyzetben Kossuthnak nem maradt más lehetősége, mint a hadtestparancsnokok akaratának engedve Görgeire bízni – egyelőre Vetter betegségének idejére – a fővezérséget.⁴⁴ Erre az eseményre március 30-án éjjel Egerben került sor. Ebből az alkalomból a hadműveletek folytatásáról egy haditanácsi ülésre vagy legalábbis egy megbeszélésre került sor Kossuth és a tábornokok jelenlétében. A megbeszéléseken már április 3-ára, keddre terveztek egy döntő eseményt. A haditervről „... a tábornok urakon s rajtam kívül senki sem tudott ...” – írta Kossuth, de az eseményekből és a leveleiből mégis következtethetünk rá.⁴⁵ Ugyanebből a levélből tűnik ki, hogy a hadjárat menetére Klapka tett javaslatot, mely „megkérdetett és elfogadtatott”.

Valószínűsíthető, hogy Klapka tulajdonképpen Vetter elképzelését fejlesztette tovább. Ahogy ezt korábban tárgyaltuk, a korábbi fővezér a hadműveletet egy hadászati vonalon

³⁹ Görgey Artúr: *Életem és működésem Magyarországon 1848-ban és 1849-ben*. I-II. kötet. S. a. r. Katona Tamás. Budapest, 1988. I. kötet. 419.

⁴⁰ *Vetter emlékiratai*. Országos Széchényi Könyvtár. Kézirattár. Quart. Hung. 3030. 351.

⁴¹ Kossuth március 22-i levele Bemhez, KLÖM XIV. 696.

⁴² *Vetter emlékiratai*, 256–257.

⁴³ Vetter levele Österreichische Nationalbibliothek, Wien. Handschriften Sammlung. Series Nova 358. 179–180. f.

⁴⁴ A fővezérváltás körülményeiről lásd Hermann Róbert: *A fővezérség kérdése 1849. januártól ápriliséig*. In: Horváth László (szerk.): *A tavaszi hadjárat (1996. március 14-i tudományos konferencia anyaga)*. Hatvany Lajos Múzeum Füzetek 13. Hatvan, 1996. 24–25.; Görgei nézetéről Steier Lajos: *Az 1849-iki trónfosztás előzményei*. Budapest, é. n. 159.

⁴⁵ KLÖM XIV. 800.

képzelte el Gyöngyös–Hatvan–Vác irányba. Vácnál vagy ennek elérése előtt tervezett egy döntő csatát, melyhez egy hadtestet kívánt kikülöníteni egy oldalirányú támadás végrehajtásához. Ha a döntés elmarad, akkor Váctól szintén egy hadtestet tervezett Komáromba irányítani, míg a főerő az ellenség főerejével marad szemben. A megbeszélésen a részletek megtárgyalására aligha kerülhetett sor, a megkerülés pontos irányáról, a létrehozandó csoportosításokról csak Gyöngyösön döntöttek. Kossuth ugyanis még április 1-jei levelében is különböző hírekkel, tanácsokkal, ötletekkel látja el Görgeit.⁴⁶

Közben az ideiglenes fővezér is kapott híreket. Ezek szerint az ellenség Gödöllőnél vonja össze az erejét, a Galga átkelési pontjainál és a máriásbesnyői kolostor mentén földsáncok építése folyik. Ha az osztrákok nem is erődítettek, ahogy erre nem találtunk intézkedést vagy jelentést, az egyébként jó minőségű postautat keresztező patakok áradása és a védelem számára kedvező terepviszonyok miatt ez az irány egy hadsereg számára nem nyújthatott biztos előrehaladást. Mindezen hírek, illetve az április 1-jén Hatvan felé közeledő ellenséges erő gyors döntésre sarkalta Görgeit. Az összehívott haditanács megtárgyalta a követendő haditervet. A végrehajtandó hadművelet alapötlete valószínűleg ismét Klapka nevéhez köthető.⁴⁷

A haditerv szerint a magyar főszereg célja a császári főerőt Vác felé szorítani, mégpedig úgy, hogy egy hadtest Hatvanig vagy Aszódig vonul előre, a zöm pedig Jászberényen, Tápióbicskén és Isaszegen keresztül délről kerüli meg az ellenség Galga mögött vélt főerejét, és azt vagy csatára vagy a Vác felé történő visszavonulásra kényszeríti. A főhadsereg hitelesnek tekinthető hadműveleti naplója a haditervet a következőképpen rögzíti: „Mivel a gödöllői állás mind a terep minemúsége, mind az épített sáncok miatt különösképpen erős, s az ellenség még mindig megosztott, az I., II. és III. hadtestek egy, a VII. hadtest által fedezett oldalmenetbe kezdtek, hogy mind a vasútvonalon álló ellenséget megsemmisítsék, mind pedig Gödöllőt szárnyban fenyegezzék ...”⁴⁸ Ezen átkaroló manőver sikeres végrehajtásához gyorsaság, pontosság és határozottság kellett, különben a Hatvannál álló hadtest könnyen veszélybe kerülhetett. Az újraegyesülésnek a lehető leghamarabb be kellett következnie, hogy érvényesüljön a „*vereint bleiben und schlagen*” elv.⁴⁹ A magyar hadsereg vezetői e terv végrehajtásával kívánták a hadászati kezdeményezést átvenni.

A haditerv elfogadása után össze kellett állítani a menetparancsokat, melyeket a hadsereg új tábornoki főnöke, Bayer József alezredes készített el. A rendkívül tehetségesnek tartott fiatal tiszt egyes hadtestek napi meneteinek állomásait egészen április 6-ig határozta meg. A kész tervet a tábornoki főnök bemutatta Klapkának, „... és csupán egy-két menetállomást kellett az ő kívánságára megváltoztatni”.⁵⁰

Az egyes hadtestek menetállomásainak meghatározása alapos tervező munkára vall.⁵¹ Az egyes menetállomások távolsága soha nem haladja meg a harminc kilométert, átlagban húsz–huszonöt kilométer. Mivel kevés olyan út állt rendelkezésre, mely alkalmas volt csa-

⁴⁶ Kossuth április 1-jei levele Görgeinek, közli Hermann Róbert (szerk.): *Kossuth Lajos és Görgei Artúr levelezése. 1848–1849*. Budapest, 2001. 279–281.

⁴⁷ Görgei április 2-i már idézett jelentése, Hermann: *Kossuth Lajos és Görgei Artúr levelezése*, 282.

⁴⁸ HL 1848/49. 37/37a. Az április 2-i bejegyzést közli Hermann–Kucza: *1848–1849 szabadságharc a Tápióvidéken*, 38.

⁴⁹ Kossuth április 1-jei levele Görgeihez, Hermann: *Kossuth Lajos és Görgei Artúr levelezése*, 280.

⁵⁰ Görgey István: *1848 és 1849-ből*. Élmények és benyomások. Okiratok és ezek magyarázata. Tanulmányok és történelmi kritikák. I–III. kötet. Budapest, 1885–1888. II. kötet. 64.

⁵¹ HL 1848/49. 37/37a., Hermann–Kucza: *1848–1849 szabadságharc a Tápióvidéken*, 38–39.; Hermann–Kletečka–Gmoser–Lenkefi: *Von der Revolution zur Reaktion*, 288–289.

patok menetére, a hadtesteknek rendszerint egy menetvonalon kellett haladniuk, sőt Jászárokszállás és Jászberény között mind a három hadtest egy útra kényszerült. A VII. hadtest április 6-ig nem hagyhatta el a Zagyva vonalat, Hatvan és Jászfényszaru között tíz–tizenkét kilométer széles arcvonalon állt. A hadsereg zöme – az I., a II. és a III. hadtest és a Máriássy-tartalékhadosztály – a Gyöngyös–Karácsond vonalról április 1-jén elindulva, összetartó utakon Jászárokszállás felé haladt, kivéve a III. hadtest egy hadosztályát, mely Csányban, később Pusztamonostoron tartotta az összeköttetést a VII. hadtesttel. Jászárokszállásról a csapatok Jászberénybe, a Máriássy-tartalékhadosztály megszüntetése után a tartalékok képező II. hadtest pedig Jászfákóalmára menetelt. Jászberénynél a már egyesült Zagyván és Galgán kedvező körülmények között, hídon lehetett átkelni. Április 4-én az elől haladó I. hadtestnek Tápióbicskére, a III. hadtestnek Nagykátára, a II. hadtestnek Farnosra kellett vonulnia. E napon fordultak a csapatok Gödöllő felé. A tervezet szerint a II. hadtest félnapi menetre mindig lemaradt, illetve a külső szárnyat képezte. Ezen a napon volt a zöm és a VII. hadtest között a legnagyobb távolság, az egyesüléshez legalább két nap kellett volna.

A három megkerülő hadtestnek április 6-án Isaszegen már egyesülve kellett állnia, míg a VII. hadtestnek, kimozdulva a Zagyva mögül, Galgamácsát kellett elérnie. Az e napra készített rendelkezés egy sor kérdést vethet fel. Ha a tervező egyesült erővel kívánta megvívni a csatát, akkor miért rendelte a VII. hadtestet egy éppen ellenkező irányban lévő településre? Egyébként is miért kellene a VII. hadtestnek Galgamácsára mennie, amely már nem a pesti úton fekszik?

Isaszeg és Galgamácsa feszített ütemű napi menettávolságra lévő települések. A kettő között található Gödöllő, melyet Galgamácsáról csak kerülővel, Aszódra vagy Veresegyházán keresztül lehetett megközelíteni. Úgy tűnik, Bayer a tervezett gödöllői csatában nem számolt a VII. hadtesttel különben Aszódra rendelte volna. Lehet, hogy Vetter korábbi tervéhez hasonlóan a VII. hadtestnek egyenesen Vácon át Komáromba kellett volna vonulnia?

A haditerv ismeretének hiányában a válaszokat csupán valószínűsíthetjük. Kézenfekvő, hogy az egész oldalmenetnek és benne a Nagykáta–Tápióbicske–Káva vonalról induló összetartó irányú menetnek a célja az ellenség döntő csatára kényszerítése volt. Ennek következtében azonban részben szerencse kérdése is, így számolni kellett azzal a lehetőséggel, hogy az ellenség egyelőre nem vállalkozik a döntő csatára. Ebben az esetben viszont a magyar fél számára az lehetett a legkedvezőbb, ha az ellenfél nem Pest, hanem Vác felé vonul vissza. Valószínűleg tehát azért kellett a zömnek ilyen nagy kerülőt tenni, hogy délről lehesen indítani a támadást.

A gödöllői hadművelet vezetése

A magyar hadsereg részei Klapka március 30-án kiadott menetparancsát teljesítve április 1-jén viszonylag rövid meneteket hajtottak végre. Meg kellett várni a tisztai átkelésnél késlekedő lőszer-tartalék felzárkózását, a feltöltést és a kiegészítést. A VII. és a III. hadtest Gyöngyösön, illetve a környező falvakban állt, az I. és a II. hadtest Karácsond–Abasár–Detken területére érkezett, a tartalékhadosztály Kálra és Kompoltra. A hadsereg főhadiszállása Detken települt, a lőszer-főtartalék Besenyőteleken maradt.⁵² Görgei e napon Gyöngyösön tartózkodott, nyilván a Hatvan felől érkező osztrák támadás híre marasztalta itt. Klapka este már bizonyosan Detken volt, innen írta izgatott hangú levelét Görgeinek. Legszívesebben éjjel-nappal meneteltette volna a csapatokat, hogy minél hamarabb elérjék Jászberényt.

⁵² HL 1848/49. 19/306.

Attól félt, hogy az ellenség megszállja a jász fővárost, így késleltetheti az egyébként is kockázatos oldalmenetet. Az I. hadtest parancsnoka egyébként jól ismerte fel, hogy a császáriak Hatvan elleni előrenyomulása csupán „kémszemle”.⁵³

Görgei, miután Bayer elkészítette a menetszámvetéseket, kiadta az április 6-ig szóló menetintézkedéseket. Az új fővezérnek egyelőre volt hadtestét is irányítania kellett, mivel a kijelölt parancsnok, Aulich Lajos tábornok még nem vehette át beosztását. Bayerrel, aki szintén Gyöngyösön tartózkodott, hadosztályokra lebontott diszpozíciót készítettett, majd külön utasította Kmety György alezredest, hogy hadosztályától a Zagyva felső folyása felé folyamatosan küldjön ki járőröket, és mindenről jelentsen.⁵⁴ Este Gáspár András ezredes, a VII. hadtest egyik hadosztályának parancsnoka belovagolt Gyöngyösre, ahol részletesen beszámolt Görgeinek a nap eseményeiről, a császári csapatok hatvani jelenlétéről. Ezt követően nyilván megbeszéltek a másnapra várható feladatokat.⁵⁵

Április 2-án sor került a hatvani ütközetre, melyet magyar részről Gáspár vezetett. A fővezér legszívesebben kiment volna a csataterre, de mégsem tette, mondván, „Gáspár derék ember, s még nem volt alkalma 10 000 főnyi sereggel csatát önállólag vezényelni”.⁵⁶ A fővezér tehát hagyta kedvelt ezredesét, hogy egyedül birkózzon meg a feladattal, miközben neki azt írta, hogy „sokszerű teendői” miatt nem tud személyesen jelen lenni a csatateren. Gáspár így is megoldotta a feladatát, csapatai győzelemmel zárták a napot. Estére a császári csapatok elhagyták Hatvant, és visszahúzódtak Aszód felé.

Április 2-án Görgei kihirdette a főparancsnokság átvételét. E napon a Klapka és a Damjanich-hadtest Jászárokszállásra menetelt, az utóbbtól két dandár Csányba kikülönítve tartotta a kapcsolatot a VII. hadtesttel. A fővezér által kiadott parancs értelmében a két hadtestnek a következő napon Jászberénybe kellett vonulnia, a III. hadtest egy hadosztályának pedig Pusztamonostorra, hogy a VII. hadtestet – szükség esetén – továbbra is támogatassa. A II. hadtest e napon Adácsra érkezett, innen másnap Jászfákóhalmára kellett menetelnie. A tartalékhadosztály zöme szintén Jászárokszálláson éjszakázott, innen Görgei Jászberénybe rendelte azért, hogy ott azután meg is szüntesse. A Vetter tábornok által márciusban létrehozott hadosztály alakulatait visszahelyezték eredeti egységükhöz, Máriássy János alezredes hadosztályparancsnoki beosztást kapott a III. hadtestben. Ez egyben azt is jelentette, hogy visszaállt a korábbi hadosztályszervezet, a hadtestek ismét két-két hadosztályból, hadosztályonként két-két dandárból álltak. A hadsereg tartalékát ezt követően a II. hadtest képezte.

A hatvani ütközet nemcsak harcászati, de hadászati szempontból is fontos siker volt. A Zagyva vonalát sikerült megtartani, és Schlik jelentős magyar erő jelenlétéről számolhatott be felderítő vállalkozásának eredményeként. Görgei azonban egyáltalán nem volt biztos benne, hogy a támadás nem ismétlődik meg, sőt tartott attól, hogy az ellenség Aszód felől és esetleg Jobbágyi–Apc felől is előrenyomulhat. A VII. hadtestre vonatkozó másnapi parancsokat e veszélyre tekintettel állította össze. Hortnál a Gáspár- és a Poeltenberg-hadosztálynak védelmi állást kellett elfoglalnia azzal a feladattal, hogy a települést minden

⁵³ A levelet magyar fordításban közli Hermann–Kucza: *1848–1849 szabadságharc a Tápióvidéken*, 41.

⁵⁴ A két utasítást közli *Okmánytár a hatvani ütközet történetéhez*. Összeállította: Csikány Tamás és Hermann Róbert. In: Horváth László (szerk.): *A tavaszi hadjárat (1996. március 14-i tudományos konferencia anyaga)*. Hatvan, 1996. 145–146.

⁵⁵ Erre utal Gáspár másnapi jelentése, melyet közöl Hermann Róbert: *Gáspár András honvéd tábornok. Kecskeméti a szabadságharcban IV.* Kecskemét, 2005. 91.

⁵⁶ KLÖM XIV. 801. és Görgey: *Életem és működésem Magyarországon 1848-ban és 1849-ben*, I. kötet. 444.

áron meg kell tartaniuk. Az állás balszárnyát 2-án még a III. hadtest Wysocki-hadosztálya fedezte, e feladatot másnap magának a VII. hadtestnek kellett átvennie. A fővezér megerősítette a Kmety-hadosztály gyöngyöspatai jelenlétét is.

A hatvani ütközet aggodalommal töltötte el Klapkát is, aki attól tartott, hogy az osztrákok ismételen és egyre nagyobb erővel támadnak. Jászárokszállásra érve megbeszélte a helyzetet Damjanichcsal, és arra az elhatározásra jutott, hogy a biztonság érdekében másnap legalább délig várni kellene az elindulással. Ha újabb támadás nem következik be, akkor viszont a lehető leggyorsabban Jászberénybe kellene menetelni, és ott a Zagyván átkelni. Úgy gondolták, hogy mindez április 4-én reggelre megoldható. E véleményüket Klapka levélben foglalta össze, melyet azonnal elküldött Görgeinek. Nem sokkal később az I. hadtest gyors gondolkodású parancsnoka újabb levelet fogalmazott a fővezér számára, amelyben szinte éppen az ellenkezőjét javasolta, mint az előzőben. Arra a hírre ugyanis, hogy az ellenség nem mutatkozik Jászfényszarunál, és még Jászberényt sem szállta meg, azon ötlete támadt, hogy jobb lenne még aznap tovább indulni a kitűzött cél felé. Egy dandárt azonnal el is küldött Jászberénybe, és kidolgozta a hadtestek megfelelő menetrendjét, hogy a zagyvai átkelés zavartalan legyen. Javasolta még azt is, hogy a VII. hadtest szállja meg Jászfényszarut.⁵⁷

A fővezér este fél kilenckor kapta kézhez Klapka levelét, az abban foglaltakkal messzeemenően egyetértett, és ennek megfelelően tíz órakor kiadta a megfelelő intézkedéseket. A három hadtestnek egyesülve a lehető leggyorsabban Jászberény felé kellett vonulnia, a III. hadtestnek egészen Nagykátáig.⁵⁸

A hadtestek április 3-ra virradó éjjel végrehajtották az újonnan elrendelt meneteket, és reggelre az I. és a III. hadtest Jászberénybe, a II. Jászfákóhalmára ért.⁵⁹ Ezen a napon a hadtestek e településeken pihentek, nem folytatták a menetüket. Klapka egyelőre megelégedett Jászberény birtokbavételével és a zagyvai átkelőhely biztosításával, pihenőt engedélyezett a csapatoknak. Így legalább lehetővé vált, hogy Görgei és Kossuth is utolérje a hadsereget. Valószínűleg a csapatokra rá is fért e pihenőnap.

A VII. hadtest április 3-án két hadosztállyal Hatvanban állomásozott, és lovas felderítést végzett a Zagyva jobb partján. A lakosságtól szerzett értesüléseik szerint az ellenség visszahúzódott Gödöllőig. Gáspár északról sem kapott újabb hírt. A jobbszárnyon tehát egyelőre nem fenyegetett semmi veszély, viszont alig volt hír a másik oldalról. Görgeit ez is meglehetősen foglalkoztatta, ezért utasította Mesterházy István ezredest Cibakházán és Asbóth Lajos alezredest Törökszentmiklóson, hogy csapataikkal keljenek át a Tiszán, és vonuljanak előre a vasútvonal mentén.⁶⁰

A fővezér kiadta másnapra szóló hadsereparancsát. A VII. hadtest ismét hadosztályra bontott utasítást kapott, az I. hadtestnek reggel négykor kellett megindulnia Nagykátán át Tápióbicskére, egy órával utána a III. hadtest következett, mely parancs szerint csak Nagy-

⁵⁷ Klapka két levelének fontosságát jelzi, hogy fordításban egészében közli *A feldunai hadtest visszavonulásának és az 1849. évi tavaszi hadjáratának története*. A M. Kir. Hadtörténelmi Levéltár forrásanyagából összeállítva. Budapest, 1925. 119–121. és Hermann–Kucza: *1848–1849 szabadságharc a Tápióvidéken*, 45–46.

⁵⁸ A parancsot közli Hermann–Kucza: *1848–1849 szabadságharc a Tápióvidéken*, 47.

⁵⁹ A már idézett hadműveleti napló a legmegbízhatóbb adatokat szolgáltatja a hadművelet menetére. HL 1848/49. 37/37a. A március 31-től április 5-ig terjedő bejegyzéseit fordításban közli Hermann–Kucza: *1848–1849 szabadságharc a Tápióvidéken*, 38–39. A munka képezi az egyik legalapvetőbb forrását a feldunai hadtest történetét feldolgozó, többször idézett levéltári összeállításnak is.

⁶⁰ Az utasítást közli Hermann–Kucza: *1848–1849 szabadságharc a Tápióvidéken*, 53.

kátáig vonul. A II. hadtest indulását hat órára tűzte ki a fővezér, melynek az eredeti haditervnek megfelelően Farmosra kellett menetelnie. Görgei a hadsereg főhadiszállását Nagykátára rendelte, amely most már a csapatokkal együtt mozgott.

A Jászberényben töltött éjszakán Kossuth, Görgei, Klapka, Bayer és a főhadiszállás tisztjei valószínűleg keveset tudtak pihenni. A másnap kritikuskaként tűnt. Elérik az oldalmenet legdélibb pontját, ahonnan a VII. hadtestnek már nem tudnak gyors segítséget nyújtani. Valahol a környéken lehet az osztrák I. hadtest, de pontos híreket nem kaptak róla. Ráadásul a következő napon elérik a Tápió-vidéket, ahol két Tápió nevű patak is útjukat állhatja. Jelentéktelen vízfolyások ezek, de olyan mocsaras partok kísérik, melyeken szinte képtelenség átmenni. Azt bizonyosra vették, hogy a hidakat az ellenség lerombolta. A hídverés szempontjából viszont elég rosszul állt a magyar sereg.⁶¹

Windisch-Grätz tábornagy főhadiszállásán is nagy bizonytalanság uralkodott. A fővezér Budán még kevesebb használható adattal rendelkezett, mint Görgei, és beosztottjaival is nehezebb dolga volt.

Franz Schlik altábornagy a hatvani ütközet eseményeiről azonnal jelentést küldött a tábornagynak. Windisch-Grätz ezen hírek vétele után parancsot írt Csorich altábornagynak Vácra, hogy hadosztályával másnap reggel induljon Gödöllőre, és egyesüljön a III. hadtesttel, illetve Pestről Gödöllőre rendelt egy gránátoszászlóalj és a lőszer-főtartályt. A fővezér még mindig tartott attól, hogy a magyarok a balszárnyát megkerülve Komárom felé menetelnek, ezért az Érsekvadkertben állomásozó Ramberg altábornagy további élénk felderítésre kapott parancsot. Lehet, hogy e napon Windisch-Grätznek nagyobb bosszúságot okozott Jellačić tábornagy, mint a magyarok, ugyanis az erre a napra rendelt menetét nem hajtotta végre. Az I. hadtest Szolnokon és Cegléden állt, a sókészet elszállításával foglalkozott, ahelyett, hogy Albertibe vonult volna. A tábornagy tehát újabb parancsot küldött, hogy a hadtest minél hamarabb érjen Monorra.

Április 3-án a tábornagy megkapta Schlik részletes jelentését az ütközetről. Ebben a vitéz hadtestparancsnok arról számolt be, hogy az ellenség ereje „az enyéimet 12–15 000 fővel múlta felül”.⁶² Ez a megállapítás erősen túlzóra sikerült, mivel a tábornok III. hadteste körülbelül 11 000 főt számlált, így a magyarok erejét majd kétszeresére becsülte a valóságosnál. Schlik ebben a helyzetben úgy határozott, hogy visszavonul, és még Bagnál sem foglal állást, hanem Gödöllőig hátrál.

Windisch-Grätznek e jelentés hasonló bosszúságot okozott, mint előző nap a Jellačićtól érkező. Nézete szerint ugyanis Schlik hátrálása azt eredményezhette, hogy a magyar fél jelentős erővel Aszódról Galgamácsán át Vácra vonulhat. Schlik ezek után azt a feladatot kapta, hogy a Pestről érkező Bittermann-gránátoszászlóaljjal megerősítve azonnal induljon vissza Bagra.⁶³ Az I. hadtestnek is sietnie kellett a III. hadtest támogatására, ezért Jellačić olyan értelmű parancsot kapott, hogy Monoron hagyjon egy megerősített dandárt, a többi erejével pedig vonuljon Kókára és Dányra.

Április 3-án az I. hadtest zöme elérte Tápióbicskét, az utóvéd dandárok Albertit, a Csorich-hadosztály és a Bellegarde-lovasdandár beérkezett Gödöllőre, ahol Windisch-Grätz is

⁶¹ A Jászberényben uralkodó hangulatról Görgey: *1848 és 1849-ből*, II. kötet. 88–89., a magyar utászokra Klapka utal az idézett április 2-i levelében. Hermann–Kucza: *1848–1849 szabadságharc a Tápióvidéken*, 46.

⁶² Hermann–Kletečka–Gmoser–Lenkefi: *Von der Revolution zur Reaktion*, 292–293.; magyar fordításban: *Okmánytár a hatvani ütközet történetéhez*, 154.

⁶³ Windisch-Grätz parancsát közli *A feldunai hadtest visszavonulásának és az 1849. évi tavaszi hadjáratának története*, 128.

megjelent. A tábornagyot talán Schlik személyes közlései nyugtatták meg arról, hogy a magyarok nem üldözték, és náluk is lőszerhiány lehet. Elrendelte, hogy másnap minden Gödöllőn egyesített erő induljon Aszód és Bag felé.

Április 4-én hajnal háromkor a magyar I. hadtest Schulz-dandárja készen állt az indulásra, és nem sokkal később – a hadtest élén – el is indult a napi menetfeladat teljesítésére. Huszonkét kilométeres menet után délelőtt tíz óra körül érkezett Klapka tábornok hadteste Tápióbicskéhez, ahol meglepetésszerű támadás érte. Ezt követően nyolc órán keresztül tartott az ütközet.

A tápióbicskei ütközetet egyik fél sem tervezte, véletlenszerűen alakult ki. A magyar főszereg tulajdonképpen beleütközött az osztrák I. hadtest két utóvéd dandárjába. A falu elfoglalására felderítés nélkül vonuló magyar I. hadtestet olyan támadás érte, melynek következtében annak harc- és menetrendje teljesen felbomlott, és menekülni kezdett. A katasztrófával fenyegető helyzetet a III. hadtest megjelenése mentette meg, melyet az I. hadtestet rendező Damjanich helyett Görgei irányított.⁶⁴ A két osztrák dandár végül elvonult Tápióság felé, a magyar fél alig üldözte. A nap legnagyobb vesztese kétségtelenül Klapka volt, akinek a hadteste rendkívül gyengén szerepelt. Ennek oka – általános vélekedés szerint – a gyenge csapatvezetés volt. Az ütközetet végül is megnyerte a magyar fél.

Görgei számára az ütközet több információt szolgáltatott. Megtudta végre, hogy hol van és merre halad az osztrák I. hadtest. Jellačić menetirányából arra következtetett, hogy a császári hadtest Jászfényszaru felé halad, amivel viszont fenyegeti a VII. hadtest balszárnyát. A magyar III. hadtest részeinek kényszerű beavatkozása a tápióbicskei ütközetbe azt jelentette, hogy valószínűleg vége az oldalmenet sikeres fedésének, az ellenség most már bizonyosan tudja, hogy hol a magyar főerő. Ennek pedig könnyen az lehet a következménye, hogy Windisch-Grätz egy összehangolt támadással megsemmisíti a VII. hadtestet. Görgei ezért úgy határozott, hogy a csapatok másnap határozottan folytatják a megkezdett hadműveletet olyan módosítással, hogy a II. hadtest Káva helyett – Jellačić feltételezett állása mögé – Tóalmásra vonul.⁶⁵ A fővezér ezzel tulajdonképpen a bán hadtestét kívánta fenyegetni és semmiképpen sem akarta kiengedni kezéből a kezdeményezést. Ebben a helyzetben megnyugtatóan hathatott a fővezérré Gáspár vezérőrnagy jelentése, hogy az Aszódig végzett felderítés alkalmával komolyabb ellenséges erővel nem találkozott.⁶⁶ Gáspár egyébként e naptól viselte a tábornoki rangot, és vette át a VII. hadtest parancsokságát. Aulich vezérőrnagy visszavette a II. hadtest irányítását, melyben eddig Hertelendy Miklós ezredes helyettesítette.

Görgei fenti elhatározásának megfelelően adta ki a másnapra, április 5-ére szóló menetrendelkezéseket. E szerint a VII. hadtestnek most már összpontosulni kellett Hatvanban. Az I. hadtestnek a Tápióbicske melletti táborból reggel hatkor Sülyre, a III. hadtestnek – a főhadiszállással együtt – Tápiószecsőre kellett vonulnia. A II. hadtestnek, amely az előző napi parancstól eltérően Nagykátán állt, szintén hatkor indulva Tóalmásra kellett menetelnie. A fővezér parancsa szűkítette a fordulót, a hadtesteket egyre közelebb vonta egymáshoz, ötödikén estére a hadműveleti arcvonal szélessége már nem haladhatta meg a harminc kilométert.

Másnap e rendelkezéseket a csapatok pontosan végrehajtották. Kossuth és kísérete Jászberényből Nagykátára, majd Szentmártonkátára utazott, ahol végül a főhadiszállás is települt. Görgei reggel még Nagykátáról utasította Mesterházy ezredest és Asbóth alezre-

⁶⁴ Leiningen naplójegyzetei, *Az aradi vértanúk*, I. kötet. 142.

⁶⁵ Görgey: *Életem és működésem Magyarországon 1848-ban és 1849-ben*, I. kötet. 452.

⁶⁶ Gáspár jelentését magyarra fordítva közli Hermann: *Gáspár András honvéd tábornok*, 96–97.

dest, hogy különítményükkel a vasútvonal mentén nyomuljanak előre Monor felé. Egy újabb, módosított parancsot küldött Gáspárnak is, hogy a levél vétele után vonuljon Aszódig a Galga vonalára, küldjön ki járőröket Galgahévízen és Turán át Tóalmás felé, ahol keresse az összeköttetést a II. hadtesttel. A fővezér rövid tájékoztatást adott az ellenség helyzetéről és a saját hadtestek feladatairól, majd a „csak bátran előre!” ösztönzéssel zárta levelét.⁶⁷ Görgei tehát ismét megváltoztatta a haditervet, nyilván úgy ítélte meg, hogy ebben a nehezen áttekinthető helyzetben a döntéshez minden erejére szükség lesz, így a VII. hadtestre is. Egyelőre lemondott minden másról, a támadáshoz csoportosuló ellenséget igyekezett megelőzni. A hadműveleti arcvonal így ismét rövidült, a két végpontja között már alig huszonnégy kilométer lett volna.

A fővezér ezt követően kilovagolt a tápióbicskei táborba, majd Szentmártonkátára, a főhadiszállására. Délután ismét lóra szállt, és Tóalmásra sietett a II. hadtesthez. Itt abban a meglepetésben lehetett része, hogy az osztrák I. hadtest „hosszú hadoszlopban” éppen akkor vonult át, az alig öt kilométerre lévő Zsámbokon Jászfényszaru felé. Görgei előző napi intézkedését tehát igazolta a kialakult helyzet, a II. hadtest ebben az állásában képes volt megtámadni Jellačić csapatait. A bán hadteste azonban másfélszer akkora volt, mint a magyar hadtest, ezért Görgei kívárt, és csak akkor kívánt támadni, amikor az ellenség megkezdte átkelését a Zagyván. Emlékiratai szerint ennek támogatására az I. hadtestet Kókára, a III. hadtestet Dányra akarta irányítani. Erre vonatkozó parancsokat azonban nem ismerünk. A támadás végül elmaradt, Jellačić csapatai teljesen váratlanul és Görgei számára érthetetlenül visszafordultak. Az osztrák hadtest délután öt órakor visszaindult Zsámbokra, majd onnan Dányra. Eközben ismét elvonult a magyar II. hadtest előtt, és a másik két magyar hadtesttől alig nyolc–tíz kilométerre lévő településen éjszakázott. Mindezt Görgei végignézte, és a csapatok pihentetésére hivatkozva az ellenséget csupán két huszárszázaddal figyeltette.⁶⁸ Óriási lehetőség maradt kihasználatlanul!

Görgei a főhadiszállásra visszatérve aláírta a következő napra szóló parancsot: „A VII. hadtest, ahogy már mára rendelték, Aszód felé vonul, és erőlteti Bag elfoglalását. A Damjanich-hadtest Tápiószecsőről Kókán, a Szentkirályi-erdőn és majorságon át szoros rendszabályokkal Isaszegre megy, megszállja különítményekkel a szentkirályi és a locsodi majorságot. A Klapka-hadtest Tápiósülyről és Tápiószápól a hegyhátakon Isaszegre vonul, a bal szárny dandárját azonban kiküldi Pécelre. Az Aulich-hadtest Tóalmásról Dányba, egy erős különítménnyel Zsámbokra vonul. Az indulási idő mind a három hadtest számára pontban reggel 5 óra. A hadsereg főparancsnokság főhadiszállása Tóalmásra megy.”

Az aláírás után külön sorban szerepelt még az a fontos mondat is, hogy „A hadtestek a lehető legszorosabb összeköttetést tartásák, és egymást értesítsék és támogassák.”⁶⁹ A parancsból kiderül, hogy Görgei másnap még nem számolt csatával, de jól látta, hogy ennek bekövetkezése már fennáll. A hadtestek koncentrikusan közelednek Gödöllő felé, melynek eredményeként az I. és a III. hadtest már egyesül, a II. hadtest fél napi menetre lemaradva jobbra, a VII. hadtest felé húzódva áll. A VII. hadtest még viszonylag távol, egy hatalmas erdő másik oldalán várja a támadási parancsot. Az isaszegi és a bagi templom között a távolság csupán tizenhárom kilométer. A kiadott parancsok ellenére Görgei nem tudott aludni.⁷⁰

⁶⁷ Közli Hermann–Kuczsa: *1848–1849 szabadságharc a Tápióvidéken*, 91.

⁶⁸ Görgey: *Életem és működésem Magyarországon 1848-ban és 1849-ben*, I. kötet. 452–453.

⁶⁹ Közli Hermann–Kuczsa: *1848–1849 szabadságharc a Tápióvidéken*, 92.

⁷⁰ A hadjárat személyes vonatkozású adataira vonatkozóan lásd: *Vukovics Sebő visszaemlékezései 1849-re*. S. a. r. Katona Tamás. Budapest, 1982. 49–50.

A nap eseményeihez tartozik, hogy Gáspár e napon nem kapta meg Görgei reggeli parancsát. A Hatvan előtti előőrseit azonban támadás érte, melyet meglehetősen ügyetlenül, nagy veszteséggel tudott csak elhárítani. Közben jelentés érkezett hozzá a Jászfényszaru felé közeledő ellenségről is, ahová egy gyalogzászlólját és egy huszárosztályt rendelt. Görgei Aszódra rendelő parancsa csak éjfél után, fél kettő körül érkezett meg, amire azonnal elrendelte az indulást Aszódra. A menetparancs kiadásával egy időben kétségbeesett hangú levelet írt a fővezérnek, akit kért, hogy jöjjön a VII. hadtesthez. „... miután én is csak kezdő vagyok e nagy és tiszteletreméltó működési körben, s némi vezetésre van szükségem” – írta jelentésében.⁷¹

A Gödöllőn gyülekező császári csapatok április 4-én reggel készen álltak újabb menet végrehajtására. Elindulás előtt Windisch-Grätz értesítette Jellačićot a fejleményekről. Ebből a levélből kiderül, hogy a fővezér egy általános támadást rendelt el „az ellenség igen tetemes” ereje ellen. E napon Aszódot és Bagot akarta elérni és felderítést végezni Hatvan felé, majd a következő napon az ellenséget szemből és jobbszárnyában átkarolva kívánta a gyöngyösi útról délre szorítani. Ehhez a bánnak úgy kellett hozzájárulnia, hogy figyelteti a jászfényszarui átkelőt és a környék fontosabb útjait.⁷²

A császári csapatok nyolc órakor indultak Gödöllőről Aszód és Bag felé. A III. hadtest Bagot elérve megállt, a Csorich-hadosztály Aszódra vonult, miközben a tábornagy egy tüzéséggel megerősített lovaskülönítménnyel felderítésre indult Hatvanhoz. Ennek során már találkozott magyar csapatokkal, amelyek azonban néhány ágyúlövés után visszahúzódtak a Zagyva mögé. Windisch-Grätz az ellenség erejét 8–10 000 főre becsülte. Estére előőrsoket rendelt a Zagyvához, ő pedig – különösebb eredmény nélkül – visszatért az Aszódra áthelyezett főhadiszállására. Bár egyelőre a másnapra elhatározott általános támadás gondolata mellett maradt, de a magyarok hatvani állását – a terepadottságok miatt is – túlságosan erősnek tartotta. A sikert ezért azzal kívánta biztosítani, hogy Jellačić tábornagyot támadásra utasította Jászfényszaru felől.⁷³ A horvát bánnak küldött levél mindenestre jól mutatja Windisch-Grätz bizonytalanságát és határozatlanságát. Utasítást adott ugyanis arra, hogy az I. hadtest Jászfényszarunál keljen át a Zagyván, „és az ellenség oldalába és hátába nyomuljon előre”, de figyelje a jászberényi utat is, hisz az ellenség arról is Pest felé vonulhat. E kettős feladatot még a következőkkel egészítette ki: „Ha azonban Nagyméltóságod ezen vélekedés ellenére egészen megbízható híreket kapna egy erős ellenséges oszlop Szolnokról vagy Cibakházáról történő előrenyomulásáról, s ezek már Albertiig nyomulnának, akkor Nagyméltóságod figyelmét mindenképpen ezen irányra kellene fordítani.”⁷⁴ Ezzel tulajdonképpen szabad kezet adott a bán működéséhez.

Windisch-Grätz még el sem küldte levelét, amikor megkapta az első értesítést a tápióbicskei eseményekről. A bán beszámolt a támadás tényéről, és jelentette, hogy kénytelen megállni. Nem sokkal később újabb jelentés érkezett Tápiószecsőrről, ebben Jellačić kedvező fejleményekről, ágyúszerzésről, hősiesség helytállásáról írt. Az ellenség erejéről semmit sem közölt, pedig egy el nem küldött levél szerint jól ismerte fel, hogy az „ellenség egész

⁷¹ Gáspár levelét fordításban közli Hermann: *Gáspár András honvéd tábornok*, 102.

⁷² Talán a parancs abszurditása miatt szó szerinti fordításban közli *A feldunai hadtest visszavonulásának és az 1849. évi tavaszi hadjáratának története*, 135. és Hermann–Kucza: *1848–1849 szabadságharc a Tápióvidéken*, 59.

⁷³ [Nobili:] *Der Winterfeldzug ...* 439–440.

⁷⁴ Közli Hermann–Kucza: *1848–1849 szabadságharc a Tápióvidéken*, 66.

erejével tölem délre Pest felé nyomul”. A magyarok szándékát rosszul mérte fel, valószínűleg az üldözés elmaradása miatt.⁷⁵

Windisch-Grätz a jelentéseknek nem tulajdonított nagy jelentőséget. A bánnak küldendő másnapi parancsot még kiegészítette azzal, hogy talán csapatainak egy részével üldözhetné az ellenséget, de a lovasságnak főleg a Hatvan elleni támadásban kell részt vennie.⁷⁶ Ezzel együtt Jellačićnak már legalább három feladatot kellett megoldania, legalábbis erre kapott ajánlásszerű parancsot.

Április 5-én reggel az osztrák támadás a gödöllő–hatvani országúton nem indult meg. Windisch-Grätz ismét elbizonytalanodott. Fél tízkor egy újabb levelet kapott Jellačićtól, aki ebben közölte, hogy a zagyvai átkelésre kapott parancsot végrehajtja, de akkor Pestet nem képes fedezni. Az előző napi ütközetben szerinte 10 000 fővel támadtak a magyarok, de szándékaikról semmit sem tudott jelenteni.⁷⁷ Napközben a tábornagy Budáról, Wrbná al-tábornagtól is kapott egy jelentést, melyben a budai katonai kerület parancsnoka arról tudósítja a fővezért, hogy hírek szerint a magyarok mind három fegyvernemből álló csapatai Cibakházánál átkeltek a Tiszán, és Cegléd felé tartanak.⁷⁸ Windisch-Grätz ez utóbbi levélre reagálva elrendelte, hogy a cegléd–pesti utat fedező dandár számára Pesten képezzenek megfelelő tartalékokat.

A beérkező hírek Windisch-Grätzet egyelőre eltérítették támadó szándékától. Már egyáltalán nem volt biztos benne, hogy a magyar főerő Hatvan környékén áll. Úgy érezte, támadása esetén veszélybe kerülhet az összekötő-vonala, a hadászati alappontjától, Pesttől elvághatják. Ennek megfelelően még délelőtt egy új parancsot küldött a bánnak, amelynek hangneme hasonló volt, mint az előzőek. Leállította menetét Jászfényszaru felé, és olyan állás felvételére adott utasítást, ahonnan Jászberény vagy Cegléd felől közeledő ellenséggel szemben egyaránt fedezni lehetett Pestet.⁷⁹

Windisch-Grätz a helyzet tisztázására ismét egy felderítő vállalkozást határozott el. Tüzérséggel megerősített lovas különítménnyel újra elindult Hatvan felé, hátha lesz lehetősége tisztázni az ellenség erejét. Várakozásai azonban ismét nem váltak valóra. Néhány huszárszázaddal valóban összeakadtak, amelyeket visszaszorítottak a Zagyva mögé, de az ellenségről ismét nem derült ki semmi. Délután újabb levelet kapott Wrbnától, aki arról értesítette a fővezért, hogy a Pestre küldött foglyoktól megtudta, hogy előző nap a Klapka-hadtest 15 000 fővel támadta meg Jellačić dandárait.⁸⁰

A tábornagy április 5-én délután sem látott tisztábban, mint reggel. Ebben a helyzetben a tábornagy jobbnak látta, ha egyelőre lemond minden kezdeményezésről, és megpróbálja úgy felállítani csapatait, hogy azok fedezzék Pestet és a Komárom felé vezető utakat egyaránt. Ezen elhatározása alapján a másnapra szóló parancsokat éjjélkor adta ki. A III. hadtestnek a Pestről érkezett erősítésekkel együtt reggel hatkor Gödöllőre kellett visszaindulnia, hátrahagyva Aszódnál és Bagnál egy lovasságból és tüzérségből álló utóvédet. A Csorich-hadosztálynak lovassági megerősítéssel és a II. hadtest tartaléktüzérségével ugyanabban az órában Aszódról Vácra kellett visszamennie.⁸¹ Jellačić ismét egy részletes, magyarázó utasítást kapott. Ebben a tábornagy tudatja beosztottjával, hogy miért

⁷⁵ A jelentéseket és tervezetet közli Hermann–Kucza: *1848–1849 szabadságharc a Tápióvidéken*, 62.

⁷⁶ Közli Hermann–Kucza: *1848–1849 szabadságharc a Tápióvidéken*, 67.

⁷⁷ Közli Hermann–Kucza: *1848–1849 szabadságharc a Tápióvidéken*, 93.

⁷⁸ Közli Hermann–Kucza: *1848–1849 szabadságharc a Tápióvidéken*, 68.

⁷⁹ Közli Hermann–Kucza: *1848–1849 szabadságharc a Tápióvidéken*, 96.

⁸⁰ Közli Hermann–Kucza: *1848–1849 szabadságharc a Tápióvidéken*, 94–95.

⁸¹ *A feldunai hadtest visszavonulásának és az 1849. évi tavaszi hadjáratának története*, 145–146.

mondott le a támadásról, és milyen hírek indították erre. Tájékoztatta a bánt, hogy a másik két hadtest milyen feladatot kapott, és mit kell megoldania az I. hadtestnek. E szerint a hadsereg fő célja Pest fedezése, amit az I. és a III. hadtestnek kell ellátnia. Mivel a III. hadtest Gödöllőre vonul vissza, az I. hadtestnek olyan állást kell foglalnia, hogy megfelelően együttműködhesenek. A fővezér nem határozta meg a pontos helyet, hogy Jellačićnak hová is kellene menetelnie és állást foglalnia.⁸² Az osztrák I. hadtest este tíz órakor már Dányban szállt táborba.

Április 6-án délelőtt a magyar csapatok az előző napi menetparancsoknak megfelelően végrehajtották a menetüket. A Gáspár-hadtest reggel hét órakor kezdte meg a már két nappal korábban elrendelt feladat végrehajtását. A hadtest tizenkettő óra harminc percre birtokba vette a Galga vonalát, Aszódot és Bagot megszállta. A felvett állás védelmi jellegű volt, Gáspár nagy figyelmet fordított a biztosításokra. A feladat végrehajtásáról egy tiszt útján értesítette Görgeit.

Az I. és a III. hadtest indulását a fővezéri parancs reggel öt órára határozta meg. A csapatok a Tápiósáp–Dány vonalra csak dél felé értek el, ami arra enged következtetni, hogy a csapatok rendezése és elindítása rendkívül vontatott lehetett. A II. hadtest viszont Tóalmásról valóban elindult öt órakor, és alig egy óra múlva Dány környékén már ellenséget látott maga előtt. Ez azonban nem akadályozta meg a hadtest irányítását átvevő Aulichot, hogy a parancsot teljesítve birtokba vegye Dányt, és mellette táborba szálljon.⁸³

Görgei reggel fél hétkor még a szentmártonkátai főhadiszálláson tartózkodott, innen írt egy parancsot Asbóth alezredesnek, hogy Ceglédre nyomuljon előre Albertiig.⁸⁴ Ezután a főhadiszállás Dányba települt át, Görgei pedig egy Kóka melletti magaslatra lovagolt. Ide érkezett később Kossuth és kísérete is. A magaslatról látták, hogy az isaszegi erdő ég, de ágyúörgést nem hallottak, a fővezér egyelőre nem aggódott. Annál nagyobb lett az ijedsége, amikor kíséretének egyik huszára olyan jelentéssel érkezett, hogy a csata megkezdődött. „Görgey lóra ült, és elrobbant a csatatérre.”⁸⁵

A fővezér egyik parancsór tisztjét azonnal Aulichhoz küldte, hogy a II. hadtest idővesztés nélkül induljon a csatatérre, majd sietett a harcok színhelyére. Görgei három óra körül ért a harctérre, ahol az I. és a III. hadtest már harcban állt. Meghatározta a közben már beérkező II. hadtest helyét és csoportosítását, s átvette a csata irányítását. Ebben az időszakban találkozott a Gáspártól érkezett tiszttel, aki jelentette, hogy a VII. hadtest elérte a Galga vonalát és Gödöllő felé tart.

A császári hadsereg az előző nap elrendelt meneteket reggel hat órakor kezdte. A Csorich-hadosztály és a Bellegarde-lovasdandár Vácra indult, a III. hadtest pedig Gödöllőre. Ez utóbbi fél tizenegyre már el is érte a célját. Hat órakor indult Jellačić tábornagy hadteste is Dányból egy utóvéd dandár hátrahagyásával. Mielőtt a hadtest elérte volna Isaszeget, át kellett haladnia a Király-erdőn, melynek fedezésére megállt egy dandár, illetve a két lemaradt dandár támogatására egy lovasdandár. A hadtest zöme tizenegy órára érte el rendeltetési helyét. Windisch-Grätz a főhadiszállását Gödöllőre helyezte vissza.

Az Aszódnál maradt osztrák biztosító különítményt valamivel dél után érte támadás, s azonnal visszavonult Gödöllőre. Erről a fővezér egy óra körül értesült, s a III. hadtest egyik hadosztályát azonnal a máriabesenyői szoros fedezésére rendelte, mögé tartaléknak

⁸² Hermann–Kucza: *1848–1849 szabadságharc a Tápióvidéken*, 99.

⁸³ *A feldunai hadtest visszavonulásának és az 1849. évi tavaszi hadjáratának története*, 154–155.

⁸⁴ Hermann–Kucza: *1848–1849 szabadságharc a Tápióvidéken*, 100.

⁸⁵ Görgey: *Életem és működésem Magyarországon 1848-ban és 1849-ben*, I. kötet. 454. és Vukovics *Sebő visszaemlékezései 1849-re*, 50–51.

pedig a hadtest másik hadosztályát. Jellačić ugyanebben az órában csupán arról tudósította a tábornagyot, hogy kisebb magyar kötelékek közelednek, és kérte a két hadtest egyesítését. Amikor ez a levél megérkezett a főhadiszállásra, Windisch-Grätz már jól hallhatta az élénk ágyúzást Isaszeg felől. Mivel Bag felől a magyar csapatok nem indultak meg, az eddig ott tartalékban álló Lichtenstein-hadosztályt Isaszeg felé indította az I. hadtest támogatására. Windisch-Grätz tábornagy is a helyszínre sietett, és irányította csapatai harcát.⁸⁶

Az április 6-án vívott isaszegi csatát a magyar csapatok megnyerték, mivel a magyarok kezébe került a csatatér. A csatát egyik fél sem tervezte, véletlenszerűen alakult ki. A csatatér az osztrák fél, nevezetesen a Jellačić-hadtest érte el hamarabb, így ő választhatott állást. Ezt az előnyt a beérkező magyar hadtestek helyi erőfölénnyel egyenlítették ki, mely a Lichtenstein-hadosztály beavatkozása után is megmaradt. A váratlanul kezdődő csata első óráiban a magyar fővezér nem volt jelen, megérkezéséig a hadtestek tulajdonképpen önállóan működtek. Görgei a harcban álló két hadtest és a beérkező tartalékhadtest arcvonalából egységes hadműveleti arcvonalat alakított ki. Hasonlóan alakult ez a másik oldalon is.

Görgei harcvezetői ténykedését most nem célunk elemezni, csupán abból a szempontból, amely kihatással volt a hadászati műveletekre. A korai csata a magyar félnek nem kedvezett. Az előre kijelölt hadászati ponttól, Gödöllőtől ugyan már csak hét kilométer választotta el a támadó felet, de a csapatok még nem voltak olyan helyzetben, hogy egyértelműen rá tudják kényszeríteni akarataikat az ellenségre. A hadjárat célja – mint azt korábban vizsgáltuk – a császáriak döntő legyőzése és arra kényszerítése, hogy elhagyják hadászati vonalukat, ne érhessék el hadászati alappontjukat, Pestet. Ehhez viszont meg kellett volna akadályozni, hogy visszavonulhassanak a magyar főváros irányába. Április 6-án ezt még nehezen lehetett volna elérni. Isaszegről egyébként több út is vezetett Pestre. A legjobb, leghasználhatóbb Gödöllőn át a postaút, de Pécel felé, illetve Nagytarcsán keresztül Kerepes vagy Cinkota felé is elvonulhattak a csapatok. Emellett a védő felet segítették a terepszonyok, az Isaszeg és a Rákos-patak mögötti dombsor kiváló állást biztosított. Görgei azonban úgy ítélte meg, hogy az elkezdett csatával kedvező feltételeket teremthet a folytatáshoz, ezért nem engedett Klapkának, aki már Isaszeg első, sikertelen támadása után vissza akart fordulni.

A történetírók és az elemzők e csatával kapcsolatban talán Gáspár vezérőrnagy tétlenségével foglalkoznak legtöbbit. A hadtestparancsnok, illetve a fővezér nyakába varrják a teljes siker elmaradását, aki nem adott egyértelmű támadási parancsot Gáspárnak. A Görgeit védők a fővezér azon nézetére hivatkoznak, hogy egy hadtestparancsnoknak megfelelő önállósággal kell rendelkeznie. Megjegyezzük egyébként, hogy Aulich sem magától indult a csatatér felé, sőt még Damjanich kérésére sem tette ezt, hanem Bayer utasítására. Görgei azt állítja, hogy egy huszártiszt jelentette a Gáspár-hadtest érkezését, így biztosan számított annak beérkezésére. Mindenesetre, ha Görgei a csatatérre érkezése után határozott parancsot küld Gáspárnak a támadásra, az is csak este hét óra felé következhetett volna be. Ekkor már erősen szürkült.

Az elemzők szerint, ha Gáspár támad, a vele szemben álló egy hadosztályt könnyen szétveri, délnek fordul, és a császári sereg nem menekülhet. E nézet két okból is nehezen állja meg a helyét. Egyrészt honnan tudhatta volna Gáspár vagy Görgei, hogy mekkora erő áll Gödöllőn? Arra a magyar oldalon aligha gondolhatott bárki, hogy Windisch-Grätz e napon egy hadosztályt, egy lovasdandárt Vácra küld. Senkinek sem volt biztos információja a Ramberg-hadosztály hollétéről. Egy egész hadtestet nem lehetett számításán kívül hagyni.

⁸⁶ Az eseményekre lásd: *A feldunai hadtest visszavonulásának és az 1849. évi tavaszi hadjáratának története*, 153–187.

Másrészt, ha a Gáspár hadtestnek mégis sikerül elfoglalnia Gödöllőt, akkor végképp megszűnik annak a lehetősége, hogy az ellenséget Vác felé kényszerítsék, s az Isaszegről az említett utak bármelyikén elvonulhatott Pest felé. Görgeinek tehát elsősorban harcászati értelemben lett volna szüksége Gáspárra.

A VII. hadtest parancsnoka nehéz helyzetben volt, mert tulajdonképpen neki kellett megoldania a legtöbb rutint igénylő feladatot. Az eredeti haditerv szerint neki hatodikán Galgamácsára kellett volna mennie, vagyis abban nem szerepelt hadtestének az egyesülése a főerővel. A terv megváltozását viszont nem közölték vele, csupán azt, hogy Aszód környékét vegye birtokba. Innen viszont még lehetett volna akár Galgamácsa, akár Gödöllő felé is menni. Nem ismerte a hadsereg egészének a feladatát.

A magyar csapatok helyzetének megszilárdítása után Görgeinek az volt a célja, hogy amennyire lehet, a császári csapatokat Gödöllő felé kényszerítse.⁸⁷ Ezzel akarta megszüntetni annak lehetőségét, hogy a császáriak útja Isaszegről Pestre nyitva maradjon. Ennek következtében ugyan összpontosított állásba kerül az ellenség, de így marad meg a lehetőség a döntő csapásra.

Az április 6-ára elrendelt feladatokat a magyar csapatok tulajdonképpen végrehajtották. Az I. hadtest birtokba vette Isaszeget, a II. és III. hadtest szintén a település közelében táborozott. Az e napra kiadott parancs értelmében az I. hadtest kirendelt dandárja elérte Pécelt. Görgei számára sokáig kétséges volt, hogy tulajdonképpen milyen helyzet is alakult ki. Másnapra várta a csata folytatását. Előrelátóbb volt a tóalmási főhadiszálláson Bayer alvezéres, aki Klapkának utasítást küldött, hogy a „szélső bal szárnyal szintén még azon estve, kurta pihenés után, mely alatt a katonák némi enni-inni valót kapnak, mindenesetre még éjfél előtt Kerepesre hatoljon előre”.⁸⁸ E parancsot azonban a dandárt vezető Kleinhainz Oszkár táborkari százados nem hajtotta végre. A fővezér és az I. hadtest parancsnoka, aki egyébként eddig kitűnt kiváló helyzetfelismerésével és ötleteivel, hibáztatható azért, hogy nem látták át ezen utasítás fontosságát. Klapka „egyszerűen zsebre dugta az újabb parancsot”.⁸⁹

Április 6-án este Görgei kiadta – a valószínűleg már korábban elkészített – másnapra szóló parancsát: „Összpontosított támadás Gödöllőre. A Görgei-hadtest Aszodról és Bagról Gödöllőre, a Damjanich-hadtest és a Klapka-hadtest Isaszegről Gödöllőre, az Aulich-hadtest a Szentkirályi-erdő mentén Gödöllőre, a Klapka-hadtest balszárnnyal dandárja Pécelről Kerepesre, a VII. és a II. hadtest különítménye Zsámbokról Dányba és Fényszaruról Zsámbokra vonul. A hadsereg főparancsnokság főhadiszállása Dányba települ.”⁹⁰

Windisch-Grätz tábornagy április 6-án este kilenc óráig szintén győztesnek tartotta magát. Ekkor azonban megérkezett a főhadiszállására Jellačić tábornagy, aki jelentette, hogy nem tudta megtartani isaszegi állását, és a hadteste visszavonult Gödöllő felé. A fővezér számára ekkor vált világossá, hogy az ellenség főereje valójában a jobbszárnnyával szemben áll, Hatvan felől csupán fedező, illetve „tüntető” erők állnak. Felismerte, hogy a magyarok célja az, hogy elvágják visszavonulási útját Pest felé. A tevékenységét eddig is a hadászati vonalának összeköttetésének a biztosítása határozta meg, így természetesen nem sokáig habozott további teendőin. Most már valóban mellékessé vált számára a komáromi

⁸⁷ Görgey: *Életem és működésem Magyarországon 1848-ban és 1849-ben*, I. kötet. 460.

⁸⁸ Görgey: *1848 és 1849-ből*, II. kötet. 115.

⁸⁹ Görgey: *1848 és 1849-ből*, II. kötet. 119., Vukovics Sebő visszaemlékezései 1849-re, 52.

⁹⁰ HL 1848–49. 36/192/a. Disposition Protocoll., közli Hermann: *Gáspár András honvéd tábornok, 105.; A feldunai hadtest visszavonulásának és az 1849. évi tavaszi hadjáratának története*, 185–186.

irány, így elhatározta, hogy erejének döntő részét Pest megtartására összpontosítja. Jelentőségét veszítette a gödöllői állás megtartása is, így elrendelte, hogy a hadsereg Pesthez közelebb foglaljon állást.

A magyar sereg másnap reggel lőszerfeltöltéssel foglalatoskodott, készült a csatára. Gödöllő előterébe csak tizenegy óra felé érkezett, amikor már ott nem talált ellenséget.

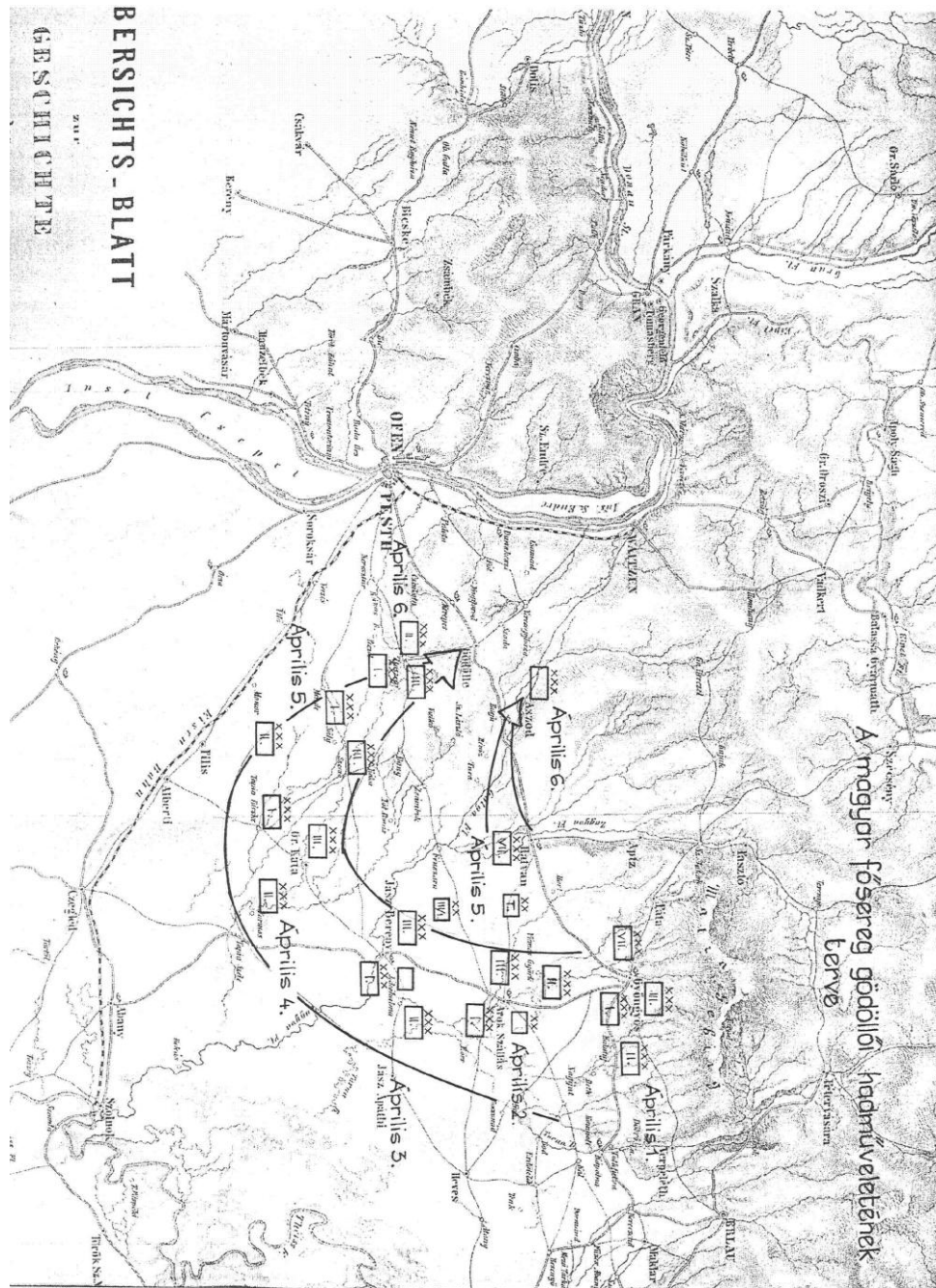
A hadjárat értékelése és következményei

A gödöllői hadjárat a tavaszi hadjárat első és igen sikeres időszaka. A magyar honvédsereg egyértelműen átvette a hadászati kezdeményezést, és azt végig megtartotta. Elkerülve a leggyorsabb, de legnagyobb veszteséget ígérő hadászati áttörést, egy klasszikus megkerülést alkalmazott. A magyar sereg ennek eredményeként a császári főerőt a hadszíntér jelentős részének kiürítésére, a közbeeső hadászati alapjára való visszatérésre kényszerítette. Az ellenségnek még arra sem maradt lehetősége, hogy Komáromot mint meghatározóan fontos hadászati pontot a magyarok műveleteivel szemben fedezze. Ennél a siker csak akkor lehetett volna teljesebb, ha Windisch-Grätz seregét sikerül döntően legyőzni. Ennek elmaradása több okra vezethető vissza. A legfontosabb ok, hogy nem volt realitása. Másrészt viszont a lehető legnagyobb siker reménye mégis felcsillant, ami annak köszönhető, hogy a császári hadsereg vezetése hibát hibára halmozott, bizonytalan és következtelen volt. Fogalmazhatunk talán úgy is, hogy még arra sem bizonyult alkalmasnak, hogy döntő vereséget szenvedjen. Windisch-Grätz döntésképtelen volt, a hadtestparancsnokok közül Wrbná Budán a helyőrséget irányította, az egyébként elismert Schlik semmi érdemlegeset nem tett, Jellačić pedig legfeljebb körülményeskedő okoskodásaival hívta fel magára a figyelmet.

A magyar honvédsereg felső vezetése viszont jól teljesített. A hadászati terv elvárhatóan merész, ugyanakkor megvalósítható volt. A tervet és az ahhoz kapcsolódó intézkedéseket fiatal, ötleteli fiatal tábornokok és tisztek dolgozták ki, illetve öntötték formába. Általánosságban a hadjárat vezetésén érződik a közös felelősségvállalás, Görgei egyáltalán nem irányított autokrata vezetőként, több utalás található arra, hogy Klapkával, Damjanichsal és – amikor már a főcsoporosításnál volt – Aulichhal is megbeszélte a tennivalókat. Bayerrel is mindig elmagyaráztatta magának a kiadandó parancsokat, a tábornoki főnökre hallgatott, érveit elfogadta. Amikor viszont elhatározta a követendő feladatot, annak végrehajtásában pontosságot követelt.

Görgei hadvezéri megbízása minőségileg új időszakot hozott a magyar szabadságharc történetében. Az eddigi széthúzó, döntésképtelen, önkényeskedő hadseregvezetés helyett, melynek egyébként Görgei aktív tagja volt, egy kiegyensúlyozott, együttműködő, szakértő és következetes hadvezetés lépett. Ezt Görgei fogta össze és irányította, tehát az érdem elsősorban az övé. Kossuth, bármennyire is nem kívánta ennek a helyzetnek a kialakulását, gyorsan belátta az ebben rejlő lehetőségeket. A hadjárat időszakában készségesen és jól együttműködött a hadsereg vezetésével, igyekezett biztosítani a feltételeket, a katonai adminisztráció hatékony támogatását. Görgei kiharcolta magának a teljes szabadságot a hadművelet irányításában. Kossuth segítségét igényelte, de beleszólást nem engedett.

A gödöllői hadművelet eredményes végrehajtása világossá tette a magyar politikai és katonai vezetés számára, hogy az Egerben megfogalmazott célok, a magyar fővárosok felszabadítása és Komárom felmentése reálisak. Az április 7-i gödöllői haditanács döntése alapján e célok teljesítése érdekében folytatódott a hadjárat.

A magyar főserg gödöllői hadműveletének tervé

TAMÁS CSIKÁNY

Military Leadership in the Gödöllő Campaign

In the study of the events of the Hungarian Revolution of 1848, it is indispensable to highlight the role of the art of war, that is the author deems it necessary that contemporary military-technical considerations be represented according to their importance in the description, and especially in the assessment, of particular operations and battles. As it is obvious that military leaders of opposing forces tried to live up to contemporary regulations and the spirit of the art of warfare. Accordingly, the paper describes the most important principles of strategic leadership in the middle of the 19th century and their application in one of the most successful operations by the Hungarian army. It is an unconcealed aim of the paper to assess the activity of the leaders of the Hungarian army between April 1 and 6, 1849 from a technical point of view, instead of a political, emotional or any other one.

The operations at Gödöllő were the first part of the so called spring campaign in which the main Hungarian army took the initiative and, in two battles as well as at the battle of Isaszeg, defeated the imperial army. Yet, the goals were only partially reached as the army led by General Windisch-Grätz avoided the decisive engagement. The ensuing operational circumstances placed the Hungarian side in a favourable situation to carry on with the campaign and pursue its political and military goals. These results were attributable to the smooth cooperation between Lajos Kossuth and General Artúr Görgei on the one hand and the higher commanders of the army on the other. These leaders could successfully make use of the army the soldiers of which had a strong desire to win.